

Stanislava Vodičková

Papežovi špioni Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova v soukolí moderních dějin na příkladu P. Antonína Zgarbíka SJ

Během druhé světové války získala česká katolická církev za své protinacistické postoje velké uznání společnosti. Někteří duchovní se po válce vraceli domů jako vojáci začlenění v západních armádách, jiní jako osvobození vězni z koncentračních táborů a věznic. Přesný počet zemřelých duchovních katolické církve není dodnes znám, předpokládá se, že násilnou smrtí nebo na následky věznění zemřelo zhruba devadesát diecézních kněží, řeholníků a řeholnic.

Z terezínských věznic gestapa se vrátil také P. Antonín Zgarbík, člen České provincie Tovaryšstva Ježíšova a superior u sv. Ignáce v Praze. Jak se později ukázalo, zkouška při střetu s nacistickým režimem byla jen předeherou, jež měla své vyvrcholení o pár let později, při konfrontaci s dalším totalitním režimem – komunismem¹.

Antonín Zgarbík se narodil 27. srpna 1913 v Jankovicích. O dva roky později narukoval jeho otec do první světové války, v níž krátce nato přišel o život. Matka zůstala sama na výchovu Antonína a jeho dvou starších sester. Na konci války se nakazila skvrnitým tyfem a tíživá sociální situace rodiny se ještě více prohloubila. Rodině vypomáhali sousedé, nejvíc však místní farář P. Cyril Bařa², který talentovaného Antonína po absolvování obecné školy nejen doporučil pro studium na Řádovém gymnáziu Papežské koleje Tovaryšstva Ježíšova na Velehradě, ale pomohl mu získat stipendium pro chudé a zbytek peněz potřebné na studium uhradil ze svých prostředků.

Během středoškolského studia si A. Zgarbík zvolil řeholní život. Do jezuitského řádu³ vstoupil 14. srpna 1930.⁴ Po dvou letech noviciátu složil první sliby a začalo období jeho sedmiletého univerzitního vzdělávání. Nejprve odjel do polského Lublinu, kde úspěšně absolvoval tříletá studia filozofie. Po návratu se stal na rok prefektem, tedy představeným velehradské koleje. V dalším roce odjel na čtyřleté studium teo-

1 Encyklika *Divini redemptoris* (*Božský Spasitel*), odsuzující komunismus, s podtitulem *O bezbožném komunismu* vydal Pius XI. 19. března 1937, takřka souběžně s encyklikou *Mit brennender Sorge* (*S palčivou starostí*), vydanou 14. března 1937 a odsuzující nacistismus.

2 Cyril Bařa (1864–1943), římskokatolický kněz, vysvěcen v r. 1891.

3 Řád Tovaryšstva Ježíšova (Societas Iesu) založil Ignác z Loyoly (1491–1556). Konstituci této společnosti schválil v roce 1540 papež Pavel III. Na území Československé republiky vznikla 8. 12. 1919 Československá viceprovincie, do níž náležely i domy na Slovensku. Při svém vzniku měla tato viceprovincie 153 členů, z toho 72 kněží, 29 scholastiků a 52 bratří. Srov. PAVLÍK, Jan: *Budou vás vydávat soudím. Dějiny české provincie T. J. v době komunistického útlaku v letech 1950–1990*. Societas, Praha 1995, s. 14.

4 *Archív řádu Tovaryšstva Ježíšova* (dále jen ASJ), fond (dále jen f.) Antonín Zgarbík.

logie do jezuitské koleje v Maastrichtu. Napjatá mezinárodní politická situace vylučovala zahraniční studium a v roce 1938 přiměla provinciála⁵ P. Bruna Restela SJ⁶, aby stáhl studenty z různých jezuitských kolejí ve světě zpět do vlasti. Zbýlé tři roky teologie tedy dostudoval scholastik⁷ A. Zgarbík na jezuitských kolejích v Praze a na Svatém Hostýně. Dne 5. července 1940 byl v brněnské katedrále vysvěcen na kněze.

Katolická církev – rakovinový vřed na zdravém těle rasy⁸

Nacisté považovali katolickou církev za nejsilnější opozici vůči vlastní ideologii. V době jmenování Hitlera říšským kancléřem se k německé katolické církvi hlásilo asi dvacet milionů věřících, což znamenalo zhruba třetinu obyvatel, koncentrovaných především na jihu a západě země. Podle nacistů nebyla katolická církev plně oddána národní věci, neboť její věrnost nepatřila Německu, nýbrž Vatikánu. *V roce 1936 Heydrich označil Židy a katolickou církev projevující se především prostřednictvím politických institucí, jako byla strana Zentrum, za dva největší nepřátele nacismu. Katolická církev coby mezinárodní organizace, upozorňoval Heydrich, musela nutně působit podvrtně na rasovou a duchovní jednotu německého lidu.*⁹ Přesto proti ní postupovali velmi obezřetně, vědomi si hlubokého zakořenění této instituce ve společnosti a také jejího těsného spojení s obyvatelstvem.

Od 20. července 1933 se vztahy s Vatikánem řídily konkordátem uzavřeným mezi Svatým stolcem a Německem. Podpisem smlouvy se všechny formy politického katolicismu zastavily a církev byla oficiálně zbavena možnosti komentovat nebo jakkoliv kritizovat brutální prostředky nacistického režimu. Německá hierarchie vydala všeobecné prohlášení deklarující podporu nacistického režimu v naději, že tím ukončí útoky proti církvi. Násilí však pokračovalo a lišilo se pouze mírou své intenzity. Nadále však docházelo k častým pouličním pŕtkám mezi Hitlerjugend a skupinami katolické mládeže. Během noci dlouhých nožů¹⁰ byl ve své kanceláři zavražděn generální

5 Provinciál je nejvyšší představený mužského řeholního řádu na konkrétním území v tzv. řádové provincii. Provinciál podléhá generálnímu řádovému představenému, který jej vybírá z rektorů a superiorů dané provincie. Jeho mandát trvá po dobu 3–6 let.

6 Bruno Restel (1900–1983), kněz a řeholník Tovaryšstva Ježíšova, pátý provinciál řádu. Do noviciátu nastoupil v r. 1919, první řeholní sliby složil v Trnavě v r. 1921 a následně odešel studovat filozofii do Innsbrucku, kde dokončil studia v r. 1924. V letech 1926–1927 byl prefektem na velehradském gymnáziu. Na konci školního roku odjel studovat teologii do Lublinu v Polsku, kde byl 22. 6. 1930 vysvěcen na kněze. Po primici v rodných Křanovicích se vrátil do Polska, kde v r. 1931 dokončil studia. Po nich byl v letech 1931–1932 v Tronchiennes-Drongen v Belgii na třetí probaci. V roce 1933 se stal provinciálem, ale z důvodu napjaté mezinárodní situace a své německé národnosti na tento post dne 26. 11. 1938 rezignoval. Přešel pak na kolej do Benešova jako rektor, prefekt studií a pomocník v duchovní správě v kostele sv. Anny. Po válce byl odsunut do Německa.

7 Scholastik – po dvouletém noviciátu se stal novic scholastikem, který dosud studoval zpravidla sedm let – tři roky filozofii a čtyři roky teologii. Scholastikem mohl být i kněz, dokud nesložil poslední sliby.

8 Z rozhlasového projevu ministra propagandy Josepha Goebbelse z 28. 5. 1937.

9 EVANS, Richard John: *Třetí říše u moci. Kompletní historie jedné z nejděsivějších epoch dvacátého století. 1933–1939*. Pavel Dobrovský – BETA s.r.o. – Jiří Ševčík, Praha – Plzeň 2009, s. 199.

10 V rozmezí od 30. 6. do 2. 7. 1934 proběhla v Německu krvavá čistka známá pod označením noc dlouhých nožů. Hitler nechal bez soudu popravit značnou část vedení Sturmabteilung (SA) a zároveň této příležitosti využil pro politické vraždy některých svých ideových oponentů.

Stanislava Vodičková

tajemník Katolické akce¹¹ Erich Klausener¹² a o dva dny později Adalbert Probst¹³, celostátní ředitel sportovního svazu katolické mládeže. V koncentračním táboře Dachau zavraždili 30. června známého kritika nacistického režimu a šéfredaktora katolického týdeníku *Der gerade Weg* (*Přímá cesta*) Fritze Gerlicha¹⁴.

Postupně docházelo k omezování katolických tiskovin, do funkcí šéfredaktorů byli dosazeni spolehliví spolupracovníci režimu a zesílil tlak cenzury. Církevní život byl nadále zatlačován pouze do zdí kostelů. Katolické organizace čelily obvinění z finanční korupce a následnému zákazu působení, stejně jako tomu bylo v roce 1933 v případě odborových svazů. Duchovní byli sledováni, vyslýcháni, podrobováni domovním prohlídkám, zatýkáni a souzení nebo předáváni bez soudů do koncentračních táborů.

V letech 1936–1937 se situace radikalizovala a v nacistickém Německu proběhla vlna soudních procesů proti duchovním katolické církve, obviněným z tzv. mravopověstnosti, doprovázená mohutnou propagandistickou kampaní urážející episkopát i papeže. Jakýkoliv protest církevní hierarchie napadali vysocí nacističtí představitelé jako nepřijatelný „politizující katolicismus“, který údajně porušuje konkordát. Vše vyvrcholilo odjezdem předních německých biskupů a kardinálů do Vatikánu, kde předložili papeži Piu XI. stížnost na soustavné porušování konkordátu nacisty. Přestože Svätý stolec uzavřel s Německem tuto mezinárodní smlouvu, neměl o národním socialismu žádné iluze. Na základě informací německé hierarchie vydal papež Pius XI. v roce 1937 encykliku *Mit brennender Sorge* (*S palčivou starostí*), v níž se obracel především na německé katolíky. Podklady pro ni připravil mnichovský kardinál Michael von Faulhaber (1869–1952) a kardinál Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli (1876–1958) – budoucí papež Pius XII. Encyklika začíná stížností na porušování konkordátu nacisty a poukazem na pronásledování katolické církve v Německu.¹⁵ Dále papež kritizoval nacistickou ideologii a odmítl panteistické tendence, nadřazenost rasy, národa, vůdcovský princip, antisemitismus i potlačování mravnosti a přirozených práv člověka. Dokument byl tajně vytištěn na dvanácti různých místech Německa¹⁶ a rozšiřován po farnostech kurýry, většinou chlapci na kolech. Její vydání se podařilo před gestapem utajit. To se o akci dovědělo až večer před zveřejněním, aniž už mohlo jakkoliv reagovat. Encyklika byla čtena ve všech německých katolických kostelech 21. března 1937.

11 Katolická akce (KA) byla organická součást katolické církve, jež zaváděla účast laiků na apoštolátu církve. Inicíoval ji papež Pius XI. encyklikou *Ubi arcano Dei* z 23. 12. 1922. Jejím hlavním cílem bylo šíření katolicismu mezi všemi vrstvami obyvatelstva a systematická příprava laiků pro účast na hierarchickém apoštolátu.

12 Erich Klausener (1885–1934), státní úředník a představitel německého politického katolicismu. Z pozice generálního tajemníka berlínské Katolické akce od r. 1928 kritizoval proticírkevní strategii Hitlera, likvidaci ideových oponentů a rasovou politiku nacistů. Během noci dlouhých nožů byl zastřelen ve své kanceláři.

13 Adalbert Probst (1900–1934), německý politický aktivista a celostátní ředitel zastřešujícího sportovního svazu katolické mládeže. Během noci dlouhých nožů byl zastřelen ve své kanceláři.

14 Carl Albert Fritz (Michael) Gerlich (1883–1934), novinář a historik. Na základě sociální nauky katolické církve kritizoval komunismus, nacismus a antisemitismus. Byl zatčen 9. 3. 1933 a převezen do KT Dachau, kde byl 30. června 1934 ve své cele zastřelen.

15 Viz BLET, Pierre: *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archívů*. Matice cyrilometodějská, Olomouc 2001.

16 Následně byly všechny tyto tiskárny nacisty uzavřeny.

Papežovi špioni

Zveřejnění encykliky vyvolalo zesílený státní teror: byla zastavena činnost katolických mládežnických spolků, zrušen církevní tisk, omezeny státní dotace a na řadu přišla konfiskace klášterů a jejich majetku. Tajná policie přitvrdila také vůči duchovenstvu a zhruba třetina se stala obětí policejní perzekuce. Zvýšil se počet domovních prohlídek, finančních pokut, zatýkání *politických* kněží a eskalovaly soudní procesy proti tzv. mravopočestnosti, jejímž výsledkem bylo zestátnění všech církevních škol do léta 1939, uzavření soukromých církevních škol a omezení náboženské výchovy ve školách. Jak píše historik Richard J. Evans, *přes všechnu trpkost provázející konflikt nevedl střet ke všeobecnému odcizení katolické obce od třetí říše. Mnoho katolíků sice zastávalo silně kritický postoj k nacistické straně a zejména fanatikům, jako byl Rosenberg, ale na Hitlera mnoho kritiky neměřilo. Od Bismarckových dob bluboce zakořeněná touha katolíků, aby byli přijímáni jako plnohodnotná součást německého národa, otupila ostří jejich nepřátelského vztahu ke křesťanské politice režimu, kterou podle mínění mnohých z nich podněcovali radikálové, aniž by o tom měl Hitler ponětí nebo to dokonce schvaloval. Šlo ovšem o iluzi. Dlouhodobě, jak prohlásil Rosenberg v září 1938, měla být kontrola církvi nad kongregacemi rozbita, neboť mládež se již dostala takřka úplně pod vliv Hitlerjugend a nacifikovaného vzdělávacího systému. V takové situaci měla katolická i Konfesní církev v jejich stávající podobě ze života lidí vymizet.*¹⁷

Po rozpoutání války Německa se Sovětským svazem požadoval Himmler, aby byli *všichni štvaví flandáci [...] na delší dobu zavřeni do koncentračního tábora.*¹⁸ Touto Himmlerovou převýchovou prošlo celkem 417 německých kněží a řeholníků, z nichž 108 v koncentračních táborech zemřelo. Další 74 duchovních přišlo o život ve věznicích nebo krátce po propuštění podlehl následkům věznění.

Deutschland über alles – nadšení a vystřízlivění

Od třicátých let dvacátého století docházelo k silné nacionalizaci sudetoněmeckého katolického prostředí. Vzestup pravicově extremistické, antidemokratické a antiliberální Sudetoněmecké strany (SdP), vedené funkcionářem německého nacionálního tělovýchovného spolku *Deutscher Turnverband* Konradem Henleinem (1898–1945), se projevil v parlamentních volbách v roce 1935, kdy se SdP stala nejsilnější německou stranou zastupující zájmy českých Němců na území Československa. Její podpora po anšlusu Rakouska nacistickým Německem ještě zesílila. *V některých vrstvách [sudetoněmeckého – pozn. aut.] obyvatelstva, obzvláště na jihovýchodě (Češi a Poláci viděli příliš jasné nebezpečí pro svou národnost existenci) vyrostl Hitler v legendární postavu. Středovýchodní Evropa od něho očekávala vysvobození z bezvýchodné situace, hospodářskou stabilitu a ochranu před bolševismem.*¹⁹

Zatímco Češi viděli v Hitlerovi zánik demokratického státu a vlastní národní existence, národovecké části českých Němců připadal Hitler jako nositel nadějí a jeho radikální řešení politických a hospodářských problémů naplněním požadavku na změnu územního uspořádání a celosvětového pořádku po první světové válce.

17 EVANS, Richard John: *Třetí říše u moci*, s. 207.

18 DAMS, Carsten – STOLLE, Michael: *Gestapo. Moc a teror ve Třetí říši*. Paseka, Praha – Litomyšl 2010, s. 107.

19 LEMBERG, Eugen: *Osteuropa und die Sowjetunion. Geschichte und Probleme. Ein Beitrag zur deutschen Ost-*

Stanislava Vodičková

Národovecká teze o staletí trvajícím ‚národnostním boji‘ v českých zemích přivedla nejednoho sudetského Němce k zaslepenosti vůči nacismu, který nevnímal jako historicky specifickou brutální zločineckou diktaturu, nýbrž brýlemi ‚národnostního boje‘ jako pouze jednu etapu ve staletém ‚boji‘.²⁰

Na jaře 1938 zaznamenal papežský nuncius v Československu Saverio Ritter (1884–1951), že euforie národnostního boje, spojená s mocenským vzestupem SdP, ovládla také sudetoněmecké duchovenstvo a katolické věřící. Národnostní napětí mezi Čechy a českými Němci postihlo i řádové komunity a také vyhrtilo neshody v bohoslovectvých seminářích v Praze a v Litoměřicích, kde němečtí studenti nejvyšších ročníků organizovaně vstupovali do SdP. Případ nakonec na žádost pražského arcibiskupa Karla kard. Kašpara (1870–1941) a litoměřického biskupa Antona Webera (1877–1948) vyřešil Svätý stolec, který na doporučení sekretáře Kongregace pro katolickou výchovu Ernesta kard. Ruffiniho (1888–1967) přikázal kandidátům svěcení vystoupit z extrémně pravicové SdP. Až po listu teologů – *Pochybili jsme a byli jsme po zásluze napomenuti* a přímluvě pražského arcibiskupa kard. Kašpara dostali souhlas k vysvěcení. Tento zákrok sice donutil mladé adepty kněžství podřídit se církevní autoritě, avšak nedokázal zabránit sympatiím sudetoněmeckého duchovenstva k Hitlerovi.²¹

Při sčítání lidu v říšské župě Sudety v roce 1939 analyzovaly sudetoněmecké stranické orgány politickou spolehlivost u 1137 z 1700 německých a českých duchovních všech vyznání. *Téměř polovina (49,3 procenta) německých katolických a většina (91,9 procenta) evangelických farářů byla někdejšími členy SdP. Z těch, kteří nepatřili k Henleinově straně, se jich za ‚národnostní boj‘ angažovalo podle názoru funkcionářů NSDAP 19 procent (respektive 6,5 procenta), neutrálně se projevovalo 27,8 (1,6) procenta. Pouhým 37 farářům (3,9 procenta) ze všech posuzovaných německých duchovních vystavili hodnotitelé nepříznivý atest, jelikož národnostní boj ‚ztěžovali‘.²²*

Podiv nad nadšením a blízkostí sudetoněmeckého duchovenstva k této straně vyjádřil i německý katolický klérus, který dlouhodobě zažíval represe a pronásledování církve na území třetí říše.²³ Sudetoněmečtí duchovní vysvětlovali svůj příklon k SdP ztotožněním svého národa s tímto hnutím, od něhož se jako kněží nechtěli oddělovat, neboť: *Od kněze se očekával určitý druh ochranné národní práce.²⁴*

kunde. Salzburg 1956, s. 252. Cit. in: HAHNOVÁ, Eva – HAHN, Hans Henning: *Sudetoněmecká vzpomínání a zapominání*. Votobia, Praha 2002, s. 103.

20 HAHNOVÁ, Eva – HAHN, Hans Henning: *Sudetoněmecká vzpomínání a zapominání*, s. 110.

21 Viz ŠEBEK, Jaroslav: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. CDK, Brno 2006, s. 291.

22 ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Prostor – Argo, Praha 2001, s. 324–325.

23 Nejvýraznějším příznivcem nacionálního socialismu byl rakouský Mons. Alois Hudal (1885–1963) pracující v Římě, který se snažil sblížit katolickou církev s nacismem. Ve své knize *Die Grundlagen des Nationalsozialismus* (Johannes Günther Verlag, Leipzig – Wien 1936) rozlišuje nacistickou ideologii na základě proklamovaného vztahu k církvi. Zatímco v Alfredu Rosenbergovi viděl radikální nepřátelské levé křídlo, v Hitlerovi pak vstřícný pravý proud. Po válce založil ve Vatikánu rakouskou sekci papežské komise pro pomoc uprchlíkům, kterou zneužil jako krytí pro vytvoření ilegální únikové sítě, jež pomáhala hledaným nacistům při útocích z Evropy. Viz ŠEBEK, Jaroslav: *Krev z tvých rukou rád smyji. MF Dnes/Kavárna*, 2. 8. 2008, s. 6.

Krátce po rozbití Československa a připojení pohraničních oblastí k říši zahájil nacistický režim proticírkevní tažení i zde. Počínal si naprosto svévolně, neboť pro připojená území Rakouska a bývalého československého pohraničí se nevztahoval konkordát mezi Německem a Svätým stolcem uzavřený v červenci 1933.

Církevní život směl nadále probíhat jen v prostorách sakrálních staveb, bohatý spolkový život byl zakázán, sdružení Caritas rozpuštěno a docházelo k narušování běžného církevního provozu. Říšské ministerstvo pro církevní záležitosti zahájilo intenzivní boj o utlumení náboženského vzdělání. Jako první přišla 1. března 1939 na řadu konfiskace jezuitského gymnázia spojeného se seminářem v Bohosudově a následovalo ho benediktinské gymnázium v Broumově. Zásahy do fungování pocítilo i litoměřické diecézní učiliště při duchovní formaci seminaristů. Bohoslovci museli narukovat do armády nebo nastoupit na nucené práce. Zrušeny byly soukromé katolické školy a všichni řeholníci a řeholnice propuštěny. Vyučování náboženství se direktivně omezovalo, oproti očekávání však počet přihlášek na hodiny náboženství stoupal. Nacistická proticírkevní politika zde narazila na odpor věřících, především v reakci na protináboženskou výchovu mládeže, odstraňování křížů ze škol, požadavek na vystupování z církve či při pronásledování duchovních. Katoličtí laici prokázali v tomto směru rezistenci a silnou vazbu na svou církev, přesto se neobrátili k nacismu zády a dál vykazovali prorežimní postoje. *Už při líčení průběhu obsazování Sudet v říjnu 1938 se totiž zřetelně ukázalo, že zdaleka největší část německého obyvatelstva vzdávala nadšený hold nejen wehrmachtu, ale i celému nacionálněsocialistickému režimu – respektive tomu, co si pod ním představovala –, a v žádném případě nesympatizovala s jeho sociálnědemokratickými, komunistickými nebo dokonce českými nepřáteli.*²⁵ Kritice mocenského systému stála v cestě směs propagandy, společenského tlaku, šíření strachu a odporu proti čechoslovakismu. Kombinace těchto prvků rozšířila v říšské župě Sudety souhlas s novým režimem a potlačila jakoukoliv myšlenku na odboj.

Příklon sudetoněmeckého katolického kléru k nacismu dokládá i deník děkana P. Františka Wonky²⁶, který zachytil dění na zabraném území: *V úterý mi vyprávěl sudeták Tobiáš (jenž tu sháněl – jak se již samosebou rozumí – matriční doklady), že v neděli [6. listopadu 1938 – pozn. aut.] kázal katolický kněz v Tepličích-Šanově: „Hitler je poslán od Prozřetelnosti: Ze světové války se vrátil slepý, ale Bůh ho uzdravil, aby prohlédl, a poslal ho, aby otvíral oči mnohým.“*²⁷

Na schůzi západočeského duchovenstva v Plzni dne 17. listopadu 1938 přednesl P. Josef Resl²⁸ příspěvek o zkušenostech českého kněze v zabraném území: *Sám odešel*

24 ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě*, s. 325.

25 Tamtéž, s. 321.

26 František Wonka (1900–1967), katolický kněz, římská studia zakončil primicií 14. července 1924 a od r. 1925 nastoupil místo kaplana v chrámu sv. Jana Křtitele v Manětíně u Plzně, kde byl v r. 1928 jmenován děkanem.

27 SUK, Pavel (ed.): *Doba zkoušek a naděje. Deník děkana Františky Wonky z let 1938–1945*. Machart pro město Manětín, Beroun – Manětín 2010, s. 90.

28 Josef Resl (1886–1967), katolický kněz, vysvěcen v r. 1911, od r. 1933 vikářem a ordinariátním komisařem v Plzni. Po záboru pohraničí se stal kaplanem v Manětíně a administrátorem v Oboře. V r. 1945 byl administrátorem ve Starém Plzenci, od r. 1947 ve Všerubech, v r. 1952 v Obrátcích a od r. 1952 až do důchodu žil v Chlumíně.

Stanislava Vodičková

z Touškova dobrovolně a jeho kaplan, Němec, obstaral sám uvítání říšského vojska, když na kostel vyvěsil 5 metrů dlouhý prapor (nacistickou vlajku – pozn. aut.) a zvonili. Týž kaplan měl i *Te Deum*. V zabraném území na Plzeňsku zůstalo pramálo českých kněží. Na náš vikariát se uchýlil též všerubský pan farář Tomášek na prázdnou faru do Krašovic. V Čelivě zatkli starého Bauernpfarren [zasloužilý nebo mnoholetý správce farnosti – pozn. aut.] Čecha, vldp. [veledušojný pán – pozn. aut.] Bureše²⁹, že prý kázal proti tamním předákům SdP.³⁰

Naproti tomu jihlavský farář Christian Heinrich Honsig (1876–1945) po obsazení českých zemí v březnu 1939 vystoupil na kazatelnu a věřící pozdravil zdviženou pravicí. Ve stejné době sepsal a publikoval modlitbu za vůdce.³¹

Ovšem ani sudetoněmecké kněze neochránila sutana, pokud vykazovali menší-nové postoje nebo se vymezovali vůči nacistické ideologii. Podle současných výzkumů prošlo koncentračními tábory a věznicemi přibližně 87 sudetoněmeckých kněží a řeholníků, z nichž tam 29 zemřelo. Dalších 41 duchovních bylo vystaveno jiným formám perzekuce a pronásledování, nejčastěji skončili na několik měsíců v policejní vazbě gestapa a následně je čekalo přeložení do jiné farnosti.³²

Papežovi špioni

Nacisté rád Tovaryšstva Ježíšova nenáviděli, ale zároveň pro něj měli jakýsi svérázný obdiv. Vnímali ho jako nejdůležitější a politicky nejaktivnější řád, opředený mnohými myty, zvláště ve spojení se čtvrtým slibem – věrností papeži.³³ Rád s misemi a mnohastrannými vazbami po celém světě vzbuzoval v nacistech představu, že se ve skutečnosti jedná o papežovu špionážní službu. Členové řádu údajně tvořili tzv. bojový oddíl Svatého stolce, s prvotřídně vyškolenými a vzdělanými agenty, kteří uměli plánovat dokonalé špionážní operace a spřádat sítě po celém světě. Heinrich Himmler viděl v Tovaryšstvu Ježíšově vzor, jak má tajná služba fungovat. Podle Himmlerových plánů týkajících se budoucnosti SS po roce 1933 se měla jeho elita v černých košilích proměnit v jakýsi pseudonáboženský řád organizovaný do jistý míry podle vzorů jezuitů.³⁴ Oceňoval především jejich disciplínu, organizovanost, věrnost, obětavost, učenost členů a schopnost argumentačně bránit církev proti jejím oponentům. Snaha přiučit

29 František Bureš (1867–1946), katolický kněz, vysvěcen 19. 7. 1891, od r. 1927 náboženským inspektorem na českých menšinových školách v okrese Bezručice, Teplá, Stříbro a Tachov, od března 1940 v trvalé výslužbě v říšské župě Sudety. Po válce byl odsunut do Německa.

30 SUK, Pavel (ed.): *Doba zkoušek a naděje. Deník děkana Františky Wonky z let 1938–1945*, s. 38.

31 DRCHAL, Václav: Noví čeští mučedníci. *Lidové noviny*, 6. 6. 2011, s. 27.

32 Přemístění duchovních mohl za běžných podmínek svobodného působení církve nařídít pouze biskup pověřený řízením diecéze, nikoli státní orgány. Viz GRULICH, Rudolf: *Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu*. L. Marek, Brno 2002.

33 Každý člen řádu skládá kromě tří slibů ještě čtvrtý, jenž ho zavazuje k výhradní poslušnosti vůči papeži. Vazbou na papeže se řád dává do konkrétní služby celé církvi a polem činnosti každého „profesa“ je kterékoli místo na zemi, nikoliv jen jedna diecéze. Slib papeži vynesl řádu v dějinách mnoho nepřátel a napětí, ale právě on patří k základní struktuře Tovaryšstva Ježíšova. Skrze něj výhradně slouží církvi v jejím univerzálním, misionářském poslání. *Apoštolský život a řeholní sliby*. Dostupné z <http://www.jesuit.cz/charakteristika.php> (citováno k 24. 4. 2011).

34 EVANS, Richard John: *Třetí říše u moci*, s. 211.

se jezuitskému listivému jednání přiměla Schutzstaffel (SS), aby se inspirovala špionážní praxí jezuitů a na prozkoumání jejich praktik nasadila kontrarozvědku.

Všechny předpokládané dispozice a jmenované ctnosti řádu, včetně výhradní poslušnosti papeži, jehož německá propaganda prezentovala jako polovičního Žida a spojence bolševického Ruska,³⁵ jezuity stavěly do role zavilých nepřátel Třetí říše. Zároveň nezpochybnitelný vliv jezuitů na věřící, a zejména na mládež vnímali nacisté jako zvláště nežádoucí, neboť požadovali monopol na šíření vlastní indoktrinace.³⁶

Jezuité pod „ochranou“ Třetí říše

Mnichovská dohoda z podzimu 1938 znamenala přerušení kontinuálního česko-německého soužití na území jednoho státu. Nové vytyčení hranic se dotklo všech diecézí v českých zemích a přineslo výrazné změny do praktické pastorace i do církevní správy. Mezi konkrétní důsledky patřilo oddělení klášterů některých řádů. Od mateřské Československé provincie se odloučily jezuitské domy v pohraničí: Bohosudov, Děčín, Doupov, Opava, Podmokly a Těšín celkem s devětašedesáti jezuity německé a rakouské národnosti.³⁷ V reakci na vyostřený politický vývoj ustanovil od 5. ledna 1939 generální představený v Římě vznik samostatné České provincie Tovaryšstva Ježíšova.³⁸

Po nacistické okupaci zbytku Československa a vzniku Protektorátu Čechy a Morava se dostali jezuité do hledáčku represivního aparátu: čelili výslechům na gestapu, domovním prohlídkám, zastrahování, sledování, zatýkání, policejní vazbě, soudům, uvěznění ve věznicích a tzv. ochranné vazbě v koncentračních táborech.

Vedle gestapa se i Sicherheitsdienst (SD) podílela na boji proti církvím. Neúčastnila se sice každodenních represivních akcí, ale udávala směr, kterým následně postupovalo Gestapo. Jak plyne z měsíčních hlášení SD, činnost jezuitského řádu v Protektorátu zaměstnávala její úřadovny od samého počátku. V roce 1940 došlo k zákazu všech časopisů vydávaných jezuitou³⁹ a k postupnému rušení řádových škol a kolejí.⁴⁰

35 *Hitlerův list Das Reich v únoru 1939, těsně po smrti Pia XI. a před papežskou volbou, napsal: Pius XI. byl položit, protože jeho matka byla holandskou Židovkou, ale kardinál Pacelli [budoucí Pius XII. – pozn. aut.] je celý Žid.* In: VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, díl I.* Zvon, Praha 1990, s. 126.

36 Jezuité vždy kladli důraz na výchovu mládeže, proto každý člen musel sám projít náročným a mnohaletým procesem vzdělávání. Díky kvalitním učitelům získaly jezuitské koleje také v českých zemích značný kredit a velký vliv na výchovu mládeže už v roce 1555.

37 AMBROS, Pavel: *Dědici i tvůrci. Jezuité v Českých zemích v letech 1851–2005. Teologické texty*, 2006, č. 3, s. 127.

38 PAVLÍK, Jan: *Budou vás vydávat soudům*, s. 17.

39 V letech 1935–1940 vycházel pod vedením P. Adolfa Kajpra SJ měsíčník pro šíření úcty k Božskému Srdci Páně *Posel Božského Srdce* – orgán apoštolátu modlitby a smírných obětí; P. Adolf Pelikán SJ vedl v době 1919–1940 týdeník *Dorost* – časopis mládeže Katolické akce; P. František Krus SJ v letech 1935–1940 měsíčník *Obrození* – list pro šíření exercičního a eucharistického hnutí; P. Antonín Ostrčilík SJ v období 1909–1940 měsíčník *Hlasy svatohostýnské*, šířící úctu k Panně Marii Svatohostýnské; P. František Žák SJ v letech 1908–1940 měsíčník *Ve službách královny* – věstník Mariánských družin. Roční zpráva SD z roku 1940 monitoruje jezuitský tisk, zvláště se věnuje časopisu *Dorost* a mylně uvádí jako šéfredaktora P. Aloise Kolářka SJ. *Národní archiv Praha* (dále jen NA), f. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Praha (1906) 1939–1945 (1965), SD, roční zpráva 1940, s. 35–36.

40 NA, f. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Praha (1906) 1939–1945 (1965), SD, hlášení

Stanislava Vodičková

Po uzavření českých vysokých škol říšským nařízením ze dne 17. listopadu 1939,⁴¹ se rozhodl arcibiskup pražský Karel kardinál Kašpar (1870–1941) zřídit Arcidiecésní bohoslovecké učiliště pražské, kde se mohli studenti teologie od 15. ledna 1940 dál připravovat na kněžství. Možnost vyslat sem své studenty dostaly také řády, jezuité však nevyužili této nabídky, neboť scholastici studovali značnou část teologie, zvláště dogmatiku a morální teologii, pod vedením vlastních řádových teologů na svých kolejích.⁴²

Napětí mezi českou katolickou církví a okupační mocí přimělo představené řádu, aby vysvětili scholastiky z nejvyšších ročníků předčasně. Také A. Zgarbík přijal kněžské svěcení rok před ukončením studia, v pátek 5. července 1940 v katedrále sv. Petra a Pavla v Brně. Svou primici sloužil v rodných Jankovicích.

Jeden z problémů, který řešil Svatý stolec na území Protektorátu, se týkal personálního obsazení diecézí. Během několika měsíců zemřeli tři diecézní biskupové a německá vláda požadovala na uvolněné stolce dosazení vlastních kandidátů. V dubnu 1940 zemřel sídelní biskup v Českých Budějovicích Šimon Bárta. Zdlouhavá jednání nakonec ukončilo rozhodnutí Svatého stolce a vedením českobudějovické diecéze byl pověřen kapitulní vikář Jan Cais (1878–1950). V pondělí 21. dubna 1941 postihla českou katolickou církev další těžká rána, zemřel arcibiskup pražský a primas český Karel kardinál Kašpar. Německá strana naléhavě požadovala po Svatém stolci obsazení uvolněného stolce německým kandidátem. Vatikán však nepodleh nátlaku německé strany a raději ponechal arcipastyřský stolec neobsazený. Spravováním pražské arcidiecéze byl pověřen generální vikář Bohumil Opatrný (1880–1964). Za dva měsíce zemřel brněnský biskup Josef Kupka (1862–1941). Také v tomto případě nedošlo ke shodě mezi Svatým stolicem a německou vládou. V čele brněnské diecéze stanul kapitulní vikář Josef Kratochvíl (1876–1968). Tento postoj Vatikánu po válce veřejně ocenil také prezident Edvard Beneš.

V této době došlo k prvním zatčením mezi jezuity. Ve vězení skončil teolog a redaktor P. Alois Kolářek SJ.⁴³ Jeho protiríšská činnost spočívala v šíření inaugurační encykliky Pia XII. *Summi pontificatus* z 20. října 1939, odsuzující mj. rasismus, napadení Polska a vyvražďování jeho obyvatel, a dále v psaní „štvavých“ článků pro časopis *Dorost*. Kolářekovo jméno se objevilo v měsíčním hlášení SD na počátku března 1940⁴⁴

z března 1941, s. 9, uzavření jezuitského gymnázia na Velehradě.

41 U příležitosti svátku Československé republiky proběhla v Praze 28. října 1939 masová demonstrace, při níž byl nacisty zastřelen dělník Václav Sedláček a postřelen student medicíny Jan Opletal, jenž na následky zranění zemřel. Jeho pohřeb se 15. listopadu znovu změnil v protinacistickou demonstraci. Za dva dny okupační správa vydala rozhodnutí o dočasném uzavření českých vysokých škol.

42 Viz NOVOTNÝ, Vojtěch: *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Karolinum, Praha 2007, s. 27–32.

43 Alois Kolářek (1887–1970), řeholník a kněz Tovaryšstva Ježíšova, redaktor. Kněžské svěcení přijal v r. 1912 a téhož roku vstoupil do řádu Tovaryšstva Ježíšova. Po doplnění filozofického a teologického vzdělání působil od r. 1921 na Velehradě, kde učil na řádovém velehradském gymnáziu matematiku, fyziku a ruštinu. V r. 1934 se stal velehradským rektorem, následně od r. 1938 působil jako superior pražské rezidence, a to až do svého zatčení v roce 1940.

44 NA, f. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Praha (1906) 1939–1945 (1965), SD, hlášení od 15. 3. do 30. 4. 1940, s. 22, Autonomní život.

a ještě téhož měsíce, 21. března 1940, byl zbaven osobní svobody. Prošel postupně pankráckou věznicí, terezínskou věznicí gestapa a koncentračním táborem Dachau, kde přežil měsíční převýchovu v kárné kompanii. Zde se za rok setkali se spolubratrem P. Adolfem Kajprem SJ⁴⁵, jehož pražské Gestapo nechalo za články v časopise uvěznit v koncentračním táboře Mauthausen a následně ho transportovalo do Dachau⁴⁶, a profesorem P. Františkem Němcem SJ⁴⁷, jenž byl uvězněn za porušení zákazu přednášet studentům po uzavření vysokých škol. V tomto roce byl také povolán do německé armády scholastik třetího ročníku české provincie, avšak německé národnosti, Fr.⁴⁸ Robert Albrecht.⁴⁹

V roce 1942 se stal A. Zgarbík SJ asistentem novicmistra, kterému pomáhal při formaci mladých noviců⁵⁰ a scholastiků. V témže roce dokončil úspěšně studia a absolvoval třetí probaci. Na jeho mimořádné kazatelské schopnosti vzpomínal jeho spolubratr P. František Mikulášek SJ (1913–1993): *Byl jsem vlastně také u začátku kazatelské kariéry P. Zgarbíka. Byl pověřen postními kázáními v Kroměříži. A jako obyčejně, přišel za mnou. Spolu jsme tvořili jednotlivá témata i celá kázání. Ovšem u úspěchu, který P. Zgarbík v Kroměříži měl, jsem viděl, co je to charisma. Kdybych ta kázání byl měl já, nikdo by na nich asi nic mimořádného neshledal. Že je měl on, byl to úspěch. Zkrátka se již začalo ukazovat, že bude P. Zgarbík mimořádným kazatelem. Myslím, že mimo jiné zde působila i neobyčejná opravdovost P. Zgarbíka. Tu bylo u něho cítit již v jeho dětství a za jeho studentských let. Někdy nám sice připadal až patetický, ale pro jeho kazatelskou činnost to mělo zřejmě neobyčejný význam.*⁵¹

45 Adolf Kajpr (1902–1959), řeholník a kněz Tovaryšstva Ježíšova, redaktor, docent filozofie. Do řádu vstoupil v r. 1928, po dvou letech noviciátu odešel studovat filozofii do Belgie a následně teologii do Innsbrucku. Po návratu působil v pastoraci při kostele sv. Ignáce v Praze, kde vedl exercicie a pracoval v médiích. Po německé okupaci se na stránkách novin dostal do sporu s nacistickou ideologií. Byl zatčen 20. 3. 1941 a do 4. 5. 1941 uvězněn na Pankráci, poté transportován do Malé pevnosti Terezín (MPT), 12. 5. 1941 byl přeřazen do Nové Huti u Berouna a 12. července 1941 eskortován zpět do MPT. Dne 13. září 1941 byl vrácen na Pankrác a po dvou dnech nastoupil cestu do koncentračního tábora (KT) Mauthausen, kam dorazil 26. září 1941. Dne 30. 5. 1942 byl přeložen do KT Dachau. Zde se 29. 4. 1945 dočkal osvobození. Po válce se vrátil do duchovní správy v Praze. Začal redigovat týdeník pro mládež *Dorost* a později týdeník *Katolík* určený pro katolickou inteligenci. V r. 1950 byl zatčen a ve vykonstruovaném monstrprocesu Machalka a spol. odsouzen 5. 4. 1950 za velezradu a špionáž na 12 let těžkého žaláře. Postupně prošel věznicemi Mírov, Valdice a Leopoldov, kde dostal srdeční záchvat a zemřel. Komunistický režim odmítl jeho tělo vydat rodině. V r. 1968 byly jeho ostatky převezeny z leopoldovského vězeňského hřbitova na Vyšehrad. V této době byl také plně rehabilitován.

46 HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Společenské podniky, Přerov 1946, s. 333.

47 František Němec (1907–1975), řeholník a kněz Tovaryšstva Ježíšova, doktor přírodních věd. Do noviciátu vstoupil v r. 1923, po maturitě byl poslán na studia filozofie do Mnichova a v r. 1931 do Holandska na studia teologie. Na kněze byl vysvěcen v r. 1934. Za dva roky začal studovat na UK přírodní vědy, které přerušilo uzavření českých vysokých škol nacisty. Na řádovém institutu v Benešově vyučoval filozofii až do r. 1941, kdy ho zatkl Gestapo a poslalo do KT Dachau. Po osvobození pokračoval v přerušném studiu a v r. 1946 promoval. Dne 13. 4. 1950 byl nezákonně internován v Bohosudově a následně v Oseku, kde pracoval jako dělník ve sklárnách. V laboratořích uplatnil znalosti z chemie a po propuštění zde pracoval dál. V důchodu vypomáhal ve farnosti Osvětimany.

48 Fr. – fráter – řeholník bez kněžského svěcení.

49 Češi, na rozdíl od Němců, nepodléhali odvodu do německé armády.

50 Novic – v první zkušební době před prvními sliby. V Tovaryšstvu Ježíšově je noviciát dvouletý.

51 MIKULÁŠEK, František: *Za zdi a bez zdi*. Řád, Praha 2009, s. 45.

Stanislava Vodičková

Prostorné a dobře udržované budovy škol a klášterů budily zájem okupantů a brzy docházelo k jejich svěvolné konfiskaci. Nejprve v březnu 1939 zabavili kolej a gymnázium v Bohosudově. V lednu 1942 gymnázium v Praze-Bubenci, které bylo nadále využíváno pro potřeby německé státní policie. O dva měsíce později zabrali také kolej s filozofickým institutem v Benešově a v červnu 1942 přišlo na řadu velehradské řádové gymnázium. Exerciční domy, např. Stojanov na Velehradě nebo poutní dům v Hostýně, byly zkonfiskovány pro tzv. válečné účely, většinou pro potřeby Hitlerjugend.⁵² V dubnu 1943 nacisté zabrali jezuitskou rezidenci u sv. Ignáce v Praze, kde se nově usídlily německé medičky. Vypovězení jezuité se částečně stáhli do zahradního domu, většina však našla provizorní útočiště u strahovských premonstrátů. Část noviců a scholastiků byla totálně nasazena v listopadu 1942 na práci pro Říši.⁵³

Od roku 1942 čelili jezuité nové vlně pronásledování. Z Prahy byl 12. dubna 1942 vypovězen superior⁵⁴ P. František Kubíček SJ (1873–1961) s nařízeným místem pobytu v Hradci Králové. Patera Jakuba Rabušice SJ (1905–1981) po zatčení v červnu 1943 internovali do demeritního domu Zásmuky u Kolína⁵⁵. Po propuštění v říjnu téhož roku dostal příkaz k pobytu na Velehradě.

V době heydrichiády obsadili němečtí vojáci také Svátý Hostýn a provedli důkladnou domovní prohlídku. U superiora P. Josefa Bartoníka SJ (1878–1960) objevili skryš se zlatými korunkami P. Marie a Ježíška z kostela a v kuchyni našli potraviny, které převyšovaly dovolené množství. Gestapo odvedlo Bartoníka a ministra řádu P. Augustina Baara SJ (1904–1946), kteří prošli vězněním ve Zlíně a v Uherském Hradišti, kde byli souzeni zvláštním soudem (*Sondergericht*). Bartoníka osvobodili, Baara odsoudili za získání potravin bez potravinových lístků. Trest si měl odpykat ve věznicích v Budyšíně a na Mírově, ale pro pokročilou tuberkulózu mu byl výkon trestu odložen.

V kyjevské misi byl zatčen v srpnu 1942 a transportován zpět do Protektorátu P. Bohumil Horáček SJ (1913–1984). Nejprve skončil v brněnských Kounicových kolejích, po propuštění odešel na Velehrad a v roce 1944 do Prahy.

Počátkem roku 1944 si přišlo Gestapo pro superiora pražské rezidence u sv. Ignáce v Praze P. Františka Vlka SJ⁵⁶. Po zatčení byl internován v Zásmukách a později převezen do věznice gestapa v Terezíně. Stejný osud sdílel i litevský bohoslovec Fr. Josef Aranauskas, který studoval v české provincii teologii.

52 AMBROS, Pavel: *Dědici i tvůrci. Jezuité v Českých zemích v letech 1851–2005*, s. 127.

53 Mezi odvedenci byli Jiří Stavěl, Jan Nevtípil, Rudolf Homoláč, František Jedlička a novic-bratr Josef Fryšták.

54 Superior – představený rezidence nebo kláštera. Jmenuje ho s mandátem na určitou dobu generální představený řádu.

55 V Zásmukách nacisté zkonfiskovali františkánský klášter a přeměnili ho na internační tábor (IT) pro nepřátelsky smýšlející kněze a řeholníky. Vězení fungovalo od 15. října 1941 do 4. května 1945 a prošlo jím celkem 72 duchovních.

56 František Vlk (1904–1945), řeholník a kněz Tovaryšstva Ježíšova. V letech 1918–1923 studoval Řádové gymnázium Papežské koleje Tovaryšstva Ježíšova na Velehradě, v r. 1923 studium přerušil a vstoupil do řádu. Po ukončení noviciátu pokračoval ve studiu na Velehradě a další rok pak v Praze, kde v r. 1927 odmaturoval. Následovala studia filozofie v Krakově v letech 1928–1930 a potom teologie v Innsbrucku, kde absolvoval v r. 1934. Zde byl také 26. 7. 1933 vysvěcen na kněze. Po návratu do vlasti se zapojil do řádového života, začal pracovat jako generální prefekt a v letech 1934–1936 jako ministr koleje na

Papežovi špioni

Po P. Vlkovi se stal jeho nástupcem u sv. Ignáce P. A. Zgarbík SJ, jenž převzal odpovědnost za apoštolát a duchovní správu. Další perzekuce komunity však na sebe nenechala dlouho čekat. Při výsleších prozradil Fr. Josef Aranauskas, že jezuité poslouchají nepřátelské vysílání rozhlasu. Gestapo zatkllo postupně takřka celé jezuitské společenství od sv. Ignáce a ze Strahova. Zatýkání probíhalo v pěti fázích. Dne 24. června 1944 si Gestapo přišlo pro kněze Vojtěcha Bartoše SJ (1905–1973) a Ondřeje Malzera SJ (1899–1967) a bohoslovce Josefa Bilíka (1915–1997), Karla Hasoně, Josefa Jeřábka (1914–1999), Aloise Kořínka (1914–1969) a Martina Noska (1916–1985). Dva dny nato byli uvězněni PP.⁵⁷ Antonín Zgarbík SJ a Vojtěch Pešek SJ (1910–1994) a ve středu 28. června odvezli P. Bohumila Horáčka SJ⁵⁸. Další měsíc zatýkání pokračovalo. Dne 1. července uvěznil P. Antonína Lepku SJ (1905–1990) a P. Františka Tietze SJ (1898–1964). Poslední zátah se uskutečnil 22. července. Mezi uvězněnými se ocitli scholastici Leo Hipsch (1914–2007), František Kučera (1913–1975), Jan Formánek (1917–2000), Rudolf Dušek, Antonín Malimánek (1916–1945), Václav Pitrun (1913–1988), Karel Vlček (1916–2000), Josef Cukr (2. 1. 1917), Antonín Blažek (1917–1966), Jan Lang (1919–2007) a Jaroslav Popelka (1917–1987).⁵⁹ Nejprve je eskortovali do pankrácké věznice, odkud byli převáženi do pražské služebny gestapa v Petschkově paláci k mnohahodinovým brutálním výslechům.⁶⁰

V Praze z celé jezuitské komunity zůstali na svobodě jen provinciál Bohumil Spáčil SJ (1875–1950) se sociem, tedy pomocníkem magistra noviců P. Václavem Feřtem SJ (1903–1986) a P. Rudolfem Stejskalem SJ (1871–1947). Od šéfa církevního referátu gestapa Kurta Oberhausera⁶¹ dostali zákaz převést výpomoc z jiných domů do Prahy pod pohrůžkou, že jinak s nimi zatočí jako s emauzáky.⁶² Nejdříve tedy povolal provinciál na zkoušku P. Františka Míkuláška SJ, a vzhledem k tomu, že služebna gestapa nereagovala, následovali ho brzy další – PP. Jan Smrž SJ (1892–1965), Pavel Opavský SJ (1884–1952), Rudolf Vašíček SJ (1913–1993) a Karel Šupa SJ (1912–1981).

Velehradě. V r. 1937 v Korutanech absolvoval 3. probaci. Od dubna 1937 působil v Českém Těšíně. V září 1937 byl přeložen k sv. Ignáci v Praze, kde složil 2. 2. 1938 slavné sliby. Do r. 1942 pracoval v Hradci Králové ve funkci spirituála kněžského semináře. Od 12. 4. 1942 se stal superiorem pražské rezidence u sv. Ignáce v Praze. Gestapo jej internovalo 1. 1. 1944 do demeritního domu v Zámukách. V r. 1945 byl transportován do terezínské věznice gestapa. Byl souzen spolu s ostatními jezuitu 28. 2. 1945. Zemřel 10. 3. 1945 na zápal plic ve vězeňské nemocnici na Pankráci.

57 PP. – více kněží (patres – otcové).

58 P. Bohumil Horáček SJ byl zatčen již podruhé.

59 PAVLÍK, Jan: *Budou vás vydávat soudům*, s. 21.

60 Novic Josef Cukr, tehdy sedmadvacetiletý, přišel při výsleších takřka o všechny zuby.

61 Kurt Friedrich Oberhauser (1903–1947) – v době Protektorátu vedoucí referátu II B a později referátu IV-4a (církve, sekty, Židé, zednáři), podílel se na Akci Kostel, která byla vedena proti čs. parašutistům, kteří provedli atentát na R. Heydricha, a členům pravoslavné církve, kteří je ukrývali v kryptách kostela sv. Cyrila a Metoděje v Resselově ulici v Praze. Po válce byl odsouzen Mimořádným lidovým soudem (MLS) k trestu smrti a 18. 4. 1947 popraven.

62 Na příkaz z Berlína byl v r. 1941 zrušen emauzský klášter a zabrán veškerý jeho majetek. Emauzští benediktini nesměli nadále nosit řeholní roucha ani kněžské kolárky a dostali zákaz vykonávat veškeré kněžské funkce, včetně sloužení mší. V praxi to znamenalo laicizaci těchto kněží. Podobný zákrok byl bezprecedentní a spadl do výhradní pravomoci Vatikánu. Podobným způsobem hodlal Oberhauser zasáhnout nejen proti jezuitům, ale také proti strahovským premonstrátům. *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), fond (dále jen f.) Ústředna Státní bezpečnosti 1945–1948 (305), sign. 305-693-3, s. 93.

Stanislava Vodičková

Po celý rok se snažili jezuité, kteří zůstali na svobodě, ulehčit strádání uvězněným. Dokud probíhala vyšetřování na gestapu, veškeré pokusy o kontakty byly marné. Teprve po ukončení výslechů mohli začít pravidelně dodávat uvězněným alespoň čisté prádlo. Dověděli se také, že některé z bratří vodí eskorta na práci mimo věznici. Ženy z farnosti rozestavěly hlídky u pankrácké věznice, ráno zjistily, kde budou vězni pracovat, a potom jim tam zanesly oběd.

Zgarbík byl podle záznamů zatčen a předán do pankrácké věznice 26. června 1944. Z vyšetřovací vazby byl eskortován 7. února 1945 do věznice gestapa v Malé pevnosti Terezín pod vězeňským číslem 2636.⁶³ Po dvaceti dnech jej opět převezli na Pankrác, kde byl 28. února 1945 s ostatními členy jezuitské skupiny postaven před zvláštní soud (*Sondergericht*), který obviněné soudil za organizovaný poslech zahraničního rozhlasu a za rozšiřování zpráv poškozujících říši. Toto provinění, ač se zdá banální, vnímal režim velmi vážně. Delikt balancoval na hranici mezi odporem a odbojem, neboť vysílání poslouchala skupina lidí, která o informacích diskutovala a dál tyto „úkladné pomluvy“ rozšiřovala.

Výše trestů pro obviněné jezuity se pohybovaly od čtrnácti měsíců do sedmi let. Zgarbíkovi zvláštní soud vyměřil čtyři roky vězení. Trest si měl odpykat ve vězení v Říši, ale vzhledem k tomu, že železniční tratě v té době byly poškozené nálety, zůstal v pankrácké věznici až do osvobození.⁶⁴ Podle svědectví spolubratrů přišel do rezidence u sv. Ignáce v podvečer 5. května 1945.

Rekapitulace střetu s nacistickým režimem

Během okupace bylo nacistickým režimem vězněno celkem třicet členů společenství Tovaryšstva Ježíšova v koncentračních táborech Dachau a Mauthausen, v demeritním domě v Zásnukách a ve věznicích v Bernau, Tegelu, Brandenburgu, Terezíně a na Pankráci.

Z těchto vězněných zemřeli na neposkytnutí adekvátní lékařské péče v pankrácké věznici devětadvacetiletý scholastik Antonín Malimánek⁶⁵ a jednačtyřicetiletý P. František Vlk SJ. Z noviců odvedených na nucené práce do Říše zahynul v pracovním táboře v rakouském Hallensteinu jednadvacetiletý Jiří Stavěl⁶⁶. Násilnou smrtí zemřel scholastik české provincie Robert Albrecht⁶⁷, který jako rozený Němec musel narukovat do německé armády. Sloužil ve strážní službě zajateckého tábora v Dabendorfu, kde se setkal s českými vězni ze zahraniční armády. Za pomoc slovanským zajatcům byl udán

63 *Památník Terezín* (PT), vězeňská karta Antonín Zgarbík.

64 NA, f. ÚV SBS (Svaz bojovníků za svobodu, ústřední výbor, Praha), členská přihláška Ant. Zgarbík.

65 Antonín Malimánek (1916–1945), v r. 1937 zakončil studium na pražském arcibiskupském gymnáziu, do řádu Tovaryšstva Ježíšova vstoupil 7. 9. 1938, dvouletý noviciát absolvoval v Benešově, v letech 1941–1943 studoval filozofii a od r. 1943 teologii. Spolu s dalšími kněžími a scholastiky byl zatčen a odsouzen 28. 2. 1945 k výkonu trestu odnětí svobody na dobu 25 měsíců. Zemřel pravděpodobně na revmatickou horečku 13. 3. 1945 v pankrácké věznici.

66 Jiří Stavěl (1922–1943), novic české provincie, v listopadu 1942 nastoupil na nucené práce v Říši, kde zemřel 5. října 1943. Viz *Česká provincie TJ svým přátelům a dobrodincům*. Strojopis, 18. července 1945 (uloženo v ASJ).

67 Robert Albrecht (1907–1942), scholastik německé národnosti, člen České provincie Tovaryšstva Ježí-

gestapu. Po vzpouře v zajateckém táboře ho 19. května 1942 Gestapo zatkl, vyslýchalo a uvěznilo v berlínské věznici Tegel. Válečný soud (*Kriegsgericht*) jej v srpnu odsoudil k trestu smrti. Poprava byla vykonána 17. září 1942 v Berlíně-Brandeburgu.

V průběhu války se v mnohém změnilo vnímání českého katolicismu ve společnosti. Česká katolická církev se v Protektorátu postavila proti německé okupaci a její duchovenstvo se zapojilo do protinacistického odboje, zatímco případy kolaborace s nepřítelem byly velmi řídké.⁶⁸

Se západní armádou se vrátili domů mj. jezuité, kteří sloužili v západní zahraniční armádě: kapitán P. Bohumil Boček, kapitán P. Hugo Vaníček, podporučík P. Josef Vaněčka, major britského letectva P. Antonín Veselý a Fr. František Waligora.

Zapojení do domácího i zahraničního odboje přineslo církvi sympatie celé společnosti. Katolická církev přestala být vnímána jako opora bývalé monarchie, ale stala se součástí nacisty perzekvovaného národa. Mezi těmi, jejichž činnost ocenil stát Válečným křížem roku 1939, byl také jezuita Antonín Zgarbík.⁶⁹

Mezidobí 1945–1948

Po válce obnovila Řádová provincie Tovaryšstva Ježíšova činnost v Děčíně, Bohosudově, Kladsku, Hradci Králové, Opavě, Brně, Velehradě, na Svatém Hostýně a v Praze. Svému účelu nebyly řádu vráceny budovy v Benešově a v Bubenči.

Česká provincie měla celkem 86 kněží, 53 bratrů a 31 scholastiků.⁷⁰ Většina jezuitů německé a rakouské národnosti byla odsunuta z pohraničí spolu se svými krajany. Všechny rezidence začaly naplno fungovat. Periodika vydávána jezuitou byla obnovena a přes mnohé problémy získala četné abonenty, kteří zajistili jejich finanční nezávislost.

A. Zgarbík se vrátil ke své práci u sv. Ignáce a nemocný provinciál P. Bohumil Spáčil SJ jej učinil svým zástupcem. V listopadu byl Zgarbík povolán na Velehrad, kde působil nejprve ve funkci magistra noviců a v letech 1947–1948 zde pracoval jako rektor⁷¹, jenž stál v čele celého semináře. Tuto funkci zastával až do srpna 1948, kdy byl jmenován rektorem v nově otevřené jezuitské koleji při biskupském gymnáziu v Brně.⁷²

šova. Studoval na gymnáziu a po přestěhování rodiny dostudoval na obchodní škole. Projevil jazykové nadání, naučil se česky a začal pracovat na německém velvyslanectví v Praze. Dne 28. 1. 1934 byl přijat do noviciátu České provincie Tovaryšstva Ježíšova v Děčíně. První sliby složil v Benešově 2. 2. 1936, poté byl poslán na doplnění gymnazijního vzdělání do Bohosudova a v r. 1937 maturoval na Arcibiskupském německém gymnáziu. První rok filozofie absolvoval v Gallarate v Itálii, druhý rok v Římě a třetí v německém Mittelsteinu. Po skončení ročníku musel narukovat do německé armády. Za pomoc zajatcům byl odsouzen k trestu smrti. Jeho soudní spis a rozsudek se nedochovaly. Po popravě byly jeho ostatky vydány německým jezuitům, kteří ho pohřbili 22. 9. 1942 ve Vratislavi.

68 Mezi nejznámější konfidenty gestapa patřil převor pražského konventu Maltéžského řádu Franz Werner Bobe (1902–1947) nebo P. Friedrich Kasper (1910–1982) z kostela sv. Ludmily v Praze, kteří měli na svědomí uvěznění a smrt několika duchovních. Oba byli německé národnosti.

69 Další jezuité dekorovaní Válečným křížem roku 1939: PP. Vojtěch Bartoš, Antonín Blažek, Rudolf Dušek, Jan Formánek, Leo Hilech, Adolf Kajpr, Alois Koláček, František Němec a Vojtěch Pešek.

70 AMBROS, Pavel: *Dědici i tvůrci. Jezuité v Českých zemích v letech 1851–2005*, s. 17.

71 Rektor – představený domu, který je spojen s nějakou školou, vyššími instituty nebo fakultami pro výchovu řádových bohoslovců nebo škol pro mládež.

72 *Národní obroda*, 7. 12. 1947, roč. II, č. 284, s. 9.

Čekají na vás krumpáče, lopaty a vidle...⁷³

S nástupem komunistického režimu rychle začaly celospolečenské změny. Po konečném zúčtování s demokratickou opozicí se církev ocitla v roli poslední instituce ve společnosti, která ještě nepodléhala hegemonii komunistické strany. Komunisté viděli v katolické církvi ideologického nepřítele, počítali s konfliktem, který měl vyústit v její podrobení a postupný zánik, avšak ve vedení KSČ existoval rozpor, na kdy načasovat útok a jak razantně proti církvi vystoupit.

Komunisté zprvu používali prostředky a metody osvědčené při odstranění tzv. politické reakce. V březnu 1948 postupně zastavili vydávání většiny katolických periodik a jako důvod uvedli nedostatek papíru.⁷⁴ Do ryze církevních záležitostí svěvolně zasahovali místní straničtí funkcionáři. Zákon č. 231/1948 Sb. ze dne 6. října na ochranu lidově demokratické republiky obsahoval mj. ustanovení proti zneužívání duchovenského úřadu k nepřátelským projevům vůči lidově demokratickému režimu. Státní bezpečnost vytvořila ve své struktuře zvláštní církevní oddělení a začaly se množit případy perzekuce kněží, řeholníků, katolické inteligence i aktivních laiků. Komunisté se snažili získat kolaboranty z řad církve pomocí lichotek, příslibem význačných postů nebo hrozbami a vydíráním.

Zpočátku ještě svobodně fungovalo katolické školství, pastorační služba, církevní správa, běžný život v kláštrech nebo církvi organizovaná Katolická akce. Státní orgány navázaly s katolickou církvi rozhovory, kde obě strany vyjadřovaly své představy o fungování církve v lidově demokratickém státě. Církev při rozhovorech prosazovala témata, která by jí umožnila koexistenci se státem při respektování její vnitřní autonomie, a zejména usilovala o zachování církevního školství. Režim nabídl úpravu vztahu mezi státem a církvi na základě spolupráce, což ovšem v praxi znamenalo odtržení od jejího centra ve Vatikánu a vytvoření tzv. národní církve zcela podřízené státu.⁷⁵

Neslučitelnost obou představ nakonec vyústila v prudký zvrat v polovině roku 1949, kdy Státní úřad pro věci církevní (SÚC) zorganizoval státem řízenou Katolickou akci a původní, stejného názvu, zlikvidoval. Krátce nato následoval zásah do průběhu slavnosti Božího těla v Praze,⁷⁶ po němž byl pražský arcibiskup Josef Beran (1888–1969) nezákonně internován ve své rezidenci. Prázdninami roku 1949 bylo ukon-

73 Z promluvy českobudějovického biskupa Josefa Hloucha před vysvěcením novokněží ze dne 18. 12. 1949.

74 Tři katolické týdeníky – *Katolík* (náklad 30 000 výtisků) vedený P. Adolfem Kajprem SJ, *Neděle* (náklad 120 000 výtisků) vedená P. Josefem Papilou a *Rozsévač* (náklad 120 000 výtisků) vedený P. Adolfem Pelikánem SJ – byly nahrazeny jediným periodikem *Nedělní rozsevač* (bez udání nákladu). Ze stejného důvodu – tzv. nedostatku papíru – byl zastaven i *Dorost* pod vedením P. Františka Mikuláška SJ. Viz VAŠKO, Václav: *Neumlcená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, díl I.*, s. 188–194.

75 Aby vytvořili vhodné podmínky pro izolaci domácí katolické církve, začali komunisté již od počátku roku 1949 usilovat o zmrázení styků se Svatým stolcem. Jako záminka k vyhoštění diplomata Otavia de Livy posloužil tzv. čišošský zážrak. Jeho nástupci dr. Rossimu již nebylo vstupní vízum uděleno, současně ČSR odvolala svého velvyslance dr. Ratha u Svatého stolce, čímž diplomatické styky přestaly od jara 1950 fakticky existovat, přestože oficiálně nebyly nikdy vypovězeny.

76 VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. CDK – ÚSTR, Brno – Praha 2009, s. 212–214.

čeno fungování církevního školství. Na základě zákonů z 14. října 1949 stát převzal kontrolu nad církvemi a náboženskými společnostmi. Zrušeny byly církevní spolky, Mariánské družiny, třetí (laické) řády, náboženské vzdělávací kurzy, katolická nakladatelství apod. Veškerý církevní život mohl legálně probíhat jen v kostelech.

Monstrproces s vybranými představiteli řádů, nazvaný Machalka a spol., byl předzvěstí likvidace mužských řeholí, která probíhala pod názvem akce „K“ (Kláštery) ve dvou vlnách. První etapa začala zhruba týden po skončení monstrprocesu, v noci z 13. na 14. dubna 1950, druhá o týden později.⁷⁷ Řeholníky internovali zpočátku v několika centralizačních klášterech: Broumov, Osek u Duchcova, Bohosudov, Králíky, Česká Kamenice a Želiv.⁷⁸

Zde bez soudního rozsudku, jen na základě administrativního rozhodnutí národních výborů, nastoupili na nucené práce, podléhali ostrému vězeňskému režimu, nevěděli, kdy jejich trest skončí, byli bez ochrany vězeňského řádu, který zaručoval alespoň minimální práva vězněným, zatímco oni byli zcela ponecháni libovůli konkrétního velitele tábora.⁷⁹

Kromě procesů zaměřených na duchovní se stále častěji objevovaly zinscenované soudní procesy s katolickými laiky, intelektuály, spisovateli, členy Orla, Skauta atd. Po státních zaměstnáních bylo žádáno, aby vystoupili z církve.

Reakce veřejnosti na zesílený tlak vůči církvi režim překvapila. Čím většímu útlaku byla v 50. letech církev vystavena, tím výraznější byla odmítavá reakce věřících, zvláště v oblastech se silnou religiozitou. *Ostré útoky proti papeži a hierarchii* [v médiích – pozn. aut.] *naopak upevňovaly důvěru velké části věřících k nim a jen posilovaly důkazy o naprosté nereálnosti představ o národní církvi.*⁸⁰ Podle hlášení z krajů návštěvnost kostelů, církevní sňatky ani zápis dětí na výuku náboženství neklesaly. Navíc ubývalo odpůrců církve z let 1948–1950 a kostely se začaly plnit tzv. sympatizanty církve, kteří vyjadřovali svou účastí podporu postojům katolické hierarchie a zároveň se tím vymezovali vůči režimu.⁸¹ *V kostelích se vytvořilo sbromaždiště takových sil, které nikdy do kostela nechodily.*⁸²

Také Josef Smrkovský⁸³ na širším zasedání předsednictva ÚV KSČ poukazoval na zhoršenou situaci v krajích: *Není to ve všech krajích stejné. V jižních Čechách se už docela*

77 Během akce „K“ bylo v Československu centralizováno celkem 2376 řeholníků a zabaveno 219 řeholních domů, v českých zemích dohromady 1240 řeholníků a 144 domů. Viz VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. Matice cyrilometodějská, Olomouc 2004.

78 Mladí novicové byli odděleni a umístěni do přeškolovacích středisek v Hájku a v České Kamenici, případně odvedeni k Pomocným technickým praporům (PTP). Přestárlé a těžce nemocné kněze časem přemístili do Charitního domu na Moravci.

79 Náčelníkem IT Želiv se stal Alois Pokorný. Hospodářem byl nejprve Rychecký, podle svědectví internovaných slušný člověk, který po čase na vlastní žádost odešel. Jeho nástupcem se stal Vavroušek.

80 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948–1953*. ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1993, s. 162.

81 Podle sčítání lidu v roce 1950 se hlásilo k římskokatolické církvi 76,42 %, evangelické 8,77 %, československé 7,69 %, pravoslavné 0,23 % a k jiné 6,85 % občanů.

82 BULÍNOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*. Edice dokumentů, svazek I. *Církevní komise ÚV KSČ („Církevní „šestka“) duben 1949 – březen 1950*. ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1994, s. 60.

83 Josef Smrkovský (1911–1974), komunistický politik. Člen KSČ od r. 1933, ve 30. letech funkcionář odborových hnutí a KSM. Během 2. světové války byl v odboji, v letech 1945–1948 předseda Národ-

Stanislava Vodičková

otevřeně diskutuje o režimu v nepřátelském duchu. Také na konferenci strany se stavějí otázky církve jako jeden z hlavních politických problémů. Zvláštní také je, jak vypadají kostely, jsou nabity. Je to středisko i pro mládež, kterou nemůžeme dostat do svazu mládeže tak, jak ji dostávají faráři do kostelů. [...] Ve straně máme velkou armádu věřících lidí, kteří to myslí s náboženstvím vážně. Je to vidět na reakci na schůzích, když se někde vystoupí proti církvi.⁸⁴

Marné byly snahy komunistů uvést do života státem řízenou Katolickou akci. Podle průzkumů SÚC katolíci nedůvěřovali akcím organizovaným státem, masově bojkotovali klášterní kostely po odstranění řeholníků, nevěřili projevům politiků ani oficiálním médiím, včetně státem vydávaných *Katolických novin*.

Přes značnou snahu režimu, podbízení a vyhrožování, zůstalo vedení episkopátu jednotné. Nepodařilo se jim proti sobě postavit české a slovenské biskupy. Nenašel se nikdo mezi sídelními biskupy, jako mezi jedinou profesní skupinou ve společnosti, kdo by začal s komunisty spolupracovat. Ani další záměr – vnést třídní boj mezi vysokou hierarchii a nižší klér, se nezdařil. Nedokázali odpoutat laiky od církve, odtrhnout církve od Vatikánu a vytvořit tzv. národní církve.

Z řad kněží získali komunisté zhruba desítku odpadlíků, tzv. vlastenecké či pokrokové kněze,⁸⁵ kteří upřednostnili vlastní ambice, touhu po majetku a kariéře nad službou v církvi. Z kolaborace s komunisty silně profitovali, neboť bez jejich pomoci by neměli šanci podobné posty v církvi zastávat, protože na ně nedosahovali vzděláním, zkušenostmi, životním stylem ani charakterem. Většina z nich neměla autoritu u ostatních kněží ani u věřících. Akce a bohoslužby těchto kněží spolubratří i věřící odmítali a hromadně bojkotovali.

Jezuité a lidově demokratické zřízení

Od roku 1945 vedl českou provincii P. František Šilhan SJ⁸⁶. Před násilnou likvidací Tovaryšstva Ježíšova v dubnu 1950 působil na území republiky celkem 251 jezuitů, z nichž 215 patřilo k české provincii. Řád spravoval rezidenci u sv. Ignáce v Praze, domy v Hradci Králové, Svatém Hostýně, Opavě, papežskou kolej na Velehradě, chlapecký biskupský seminář a konvikt v Brně, kolej v Děčíně a gymnázium s kolejí v Bohosudově.

Stejně jako nacisté i komunisté pohlíželi na jezuitu jako na zvláště nebezpečné ideové protivníky, kteří mají propracovanou špionážní síť rozšířenou pomocí misí po

ního pozemkového fondu, 1949–1951 náměstek ministra zemědělství a generální ředitel Státních statků, 1945–1951 člen ÚV KSČ a předsednictva ÚV KSČ, 1946–1951 poslanec NS, uvězněn v letech 1951–1955, v r. 1963 rehabilitován, 1965–1967 náměstek ministra lidové kontroly, 1966–1969 člen ÚV KSČ, od března 1968 do dubna 1969 člen předsednictva ÚV KSČ, v letech 1964–1969 poslanec a od dubna 1968 do ledna 1969 předseda NS, od ledna do prosince 1969 poslanec a od ledna do října 1969 předseda SL FS, postavil se proti sovětské vojenské okupaci a v r. 1970 byl vyloučen z KSČ.

84 BULÍNOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*, s. 83.

85 Mezi nejznámější tzv. pokrokové (vlastenecké) kněze patřili Josef Plojhar, Josef Beneš, Jan Mára, Josef Fiala, Josef Bohumír Kasan, Adolf Unger, Bohuslav Černocký, Jindřich Volný, Josef Románek, Josef Buchta a Ján Dechet.

86 František Šilhan (1905–1985), do řádu vstoupil v r. 1923, první sliby složil na Velehradě. V r. 1927 ukončil studium na gymnáziu v Praze-Bubenči. Filozofii a teologii vystudoval v Holandsku, kde byl

Papežovi špioni

celém světě. Věrnost papeží je tedy opět stavěla do pozice *špiónů sloužících cizí mocnosti*. Na jejich akademické vzdělání získané v zahraničí se pohlíželo jako na *školení agentů imperialismu*. Podle analýzy StB byl řád Tovaryšstva Ježíšova *policejní orgán Vatikánu, který ve svých rukách soustředil význačnou církevní a policistkou moc. [...] V roce 1929 jezuité z popudu Vatikánu založili v Římě učiliště RUSSICUM,⁸⁷ kde vychovávají a školí špiony proti SSSR a v současné době i proti státům lidových demokracií.⁸⁸ Podle názoru StB se jezuité již v roce 1945 zaměřili na rozvrácení lidově demokratického zřízení u nás a v kritických letech 1949–1950 dostávali přímo pokyny od generálního představeného Tovaryšstva Ježíšova Jean-Baptisty Janssense⁸⁹ z Říma, v nichž *ukládal tajnému vedení jezuitů v ČSR vytvářet u přívrženců Vatikánu ilegální síť nepřátel, tyto řídit a usměrňovat v protistátní činnosti, pronikat na vysoké školy apod.⁹⁰**

Na 17. schůzi SÚC navrhl ministr informací Václav Kopecký⁹¹ zrušení a zákaz činnosti řádu jezuitů a německých rytířů na území ČSR.⁹² Na další schůzi došlo k rozšíření návrhu na ukončení činnosti sdružení laiků působících při těchto řádech. Předsednictvo ÚV KSČ se nakonec na své schůzi 13. února 1950 rozhodlo postupovat proti oběma řádům stejným způsobem jako proti ostatním.⁹³

Před samotnou akcí „K“ rozvinula komunistická propaganda rozsáhlou kampaň, v níž zestátněná média šířila pověsti o zahálčivém životě řeholníků, o kláštrech, které jsou centry rozvratu a semeništěm reakčních intrik, hnízdem špionáže a vlastizrady, skladištěm zbraní, ilegálních tiskovin a vysílaček, úkrytem bohatství a útočištěm protistátních žvlů. Znovu, jako v případě nacistické propagandy, došlo ke ztotožnění nelegální politické činnosti s legálními aktivitami katolické církve – exercicie⁹⁴ měly údajně sloužit k manipulaci s masami, zpovědi ke sběru tajných informací, kázání

v r. 1933 vysvěcen na kněze. Doktorát získal na Gregoriánské univerzitě v Římě. Vyučoval filozofii na jezuitských gymnáziích v Benešově, na Velehradě a v Brně. V listopadu 1945 se stal provinciálem české provincie. V r. 1950 byl v monstrprocesu odsouzen na 25 let, které si následně odpykával ve Valdčicích, v Leopoldově a Ostravě. V r. 1965 byl propuštěn na amnestii, poté nezákonně internován v Radvanově. Aktivně se do práce zapojil až v období tzv. Pražského jara. V r. 1971 se vzdal úřadu provinciála a v r. 1979 se přestěhoval z Radvanova do Moravce. Zde byl v r. 1981 obžalován z maření dozoru státu nad církvemi.

87 Collegium Russicum založil papež Pius XI. dne 15. srpna 1929. Russicum provozuje Tovaryšstvo Ježíšovo a poskytuje v něm vzdělání a ubytování pro římskokatolické a pravoslavné studenty.

88 ABS, f. Objektové svazky – Brno (dále jen BN-OB), objektový svazek (OB) 65 Brno, archivní číslo (dále jen a. č.) 306, „Tovaryš“, s. 79.

89 Jean-Baptista Janssens (1889–1964) byl 27. generální představený Tovaryšstva Ježíšova. Do řádu vstoupil v r. 1907 a první sliby složil o dva roky později. Filozofii a teologii studoval v Belgii a Holandsku, kde získal doktorát z civilního práva. V letech 1921–1923 studoval v Římě, zde dosáhl doktorátu církevního práva. Od r. 1923 vyučoval církevní právo na jezuitské univerzitě v Lovani, kde se stal v r. 1929 jejím rektorem. V r. 1945 ukrýval před nacisty početné skupiny židovských dětí, což mu vyneslo po válce ocenění Spravedlivý mezi národy. Tovaryšstvo Ježíšovo řídil až do r. 1964.

90 ABS, f. BN-OB, objektový svazek (OB) 65 Brno, a. č. 306, „Tovaryš“, s. 84.

91 Václav Kopecký (1897–1961), český komunistický politik, redaktor *Rudého práva*, člen KSČ od r. 1921, člen ÚV KSČ, přední ideolog a propagandista KSČ. V letech 1938–1945 působil v Moskvě jako člen zahraničního vedení, spolupracoval na Košickém vládním programu, 1945–1953 ministr informací, 1953–1954 ministr kultury, v r. 1955 místopředseda vlády, aktivně se podílel na přípravě monstrprocesů.

92 BULÍNOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*, s. 335.

93 Tamtéž, s. 369.

94 Exercicie – duchovní cvičení.

Stanislava Vodičková

k útokům proti lidově demokratickému zřízení a běžné podávání situačních zpráv z českých provincií představeným v Římě se hodnotilo jako špionáž. Komunistické orgány se navíc rozhodly při svých proticírkevních taženích využít i tradičních protijezuitských nálad v české společnosti. Nově přibýlo smyšlené obvinění ze spolupráce řádů s nacisty.

Zestátněné školství

Tak jako nacisté i komunisté chtěli mít školské vzdělávání pod výhradní kontrolou. I to byl jeden z důvodů, proč 22. listopadu 1949 navrhl SÚC několik fází postupu proti řeholím a klášterům.⁹⁵ V první etapě mělo dojít ke zbrzdění růstu řádových komunit a omezení vlivu řeholníků na mládež. Podle návrhu měly být zrušeny internáty mládeže, bohoslovecká učiliště a ztížen vstup uchazečů do noviciátu.⁹⁶ Krátce nato bylo podle tzv. zákona o jednotné škole církevní školství zestátněno.⁹⁷ Postihlo to také brněnské Biskupské gymnázium, které muselo ukončit svou činnost – nižší ročníky uzavřít a vyšší převést pod státní gymnázium Josefa Kudely, odkud začali docházet civilní učitelé. Z původního profesorského sboru zůstal jen P. A. Zgarbík SJ jako učitel náboženství. Konvikt však mohl ještě nějaký čas svobodně fungovat.

Další kroky k ukončení činnosti konviktu začaly 15. března 1950, kdy skupina složená z krajského školního referenta Šulce, krajského církevního tajemníka Kaliny, krajského bezpečnostního referenta Skřepky, dvou ustanovených referentů pro gymnázium a konvikt Karla Hanáka a Josefa Sýkory a několika příslušníků StB obsadila vратnici, telefonní centrálu a obklíčila celou budovu. Rektoru Zgarbíkovi oznámili zestátnění konviktu a dosazení státního dozoru. Zapečetili kanceláře a zabavili veškeré dokumenty, které se týkaly hospodaření konviktu.

Z materiálů StB se k přepadení konviktu z 20. března 1950 dovídáme o nezákonných praktikách, jaké StB v té době používala. *Jmenovaný* [P. Zgarbík – pozn. aut.] *nám byl již při poradě se zástupcem KV-StB označen jako osoba podezřelá a velmi rafinovaná. Proto jsme vyčkali, až P. Zgarbík pozdě v noci ulehl, odpečetili jsme jeho dvoupokoj a vykonali jsme tam prohlídku veškeré korespondence a spisů.*⁹⁸

Netušili ovšem, že členové řádu vstávají již o půl páté a potom se scházejí k ranním modlitbám v kapli, odkud uviděli světlo v místnostech P. Zgarbíka. Po bohoslužbě se tam šli podívat společně s dalšími šesti bratry, které si Zgarbík přizval jako svědky. Podle očekávání jim dveře otevřeli příslušníci Státní bezpečnosti. Zgarbík se ohradil, že ho nepřizvali k prohlídce, což bylo v rozporu s platnými zákony, neboť v těchto prostorách měl i soukromý byt, dovolával se práv, jež mu zaručuje ústava, a poukazyval na to, že oprávnění k prohlídkám bytu má v případě důvodného podezření pouze

95 Návrh si kladl za cíl vyprázdnit kláštery a zmenšit jejich počet, zúžit materiální základnu řeholí, regulovat jejich činnost, ukončit styky řádů se zahraničím, až po poslední fázi – koncentraci řeholníků. BU-LÍNOVÁ, Marie – JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*, s. 320–321.

96 Tamtéž, s. 319.

97 Školský zákon č. 95/1948 Sb. z 10. května.

98 *Dozor StB v konviktu*. Dostupné z <http://www.jesuit.cz/bulletin/?rok=2005&cislo=2&clanek=provincie> (citováno k 15. 5. 2011).

policie. Nakonec prohlásil, že v takovém případě by tam mohli nalézt ledacos. Tuto poznámku rozvinul přítomný P. František Hron SJ, který ironicky dodal, že by tam mohli najít třeba nějaké skladiště zbraní jako při razii v klášteře premonstrátů v Nové Říši. *Tuto jeho poznámku jsme nechali nepovšimnutu, ale Zgarbíkovi jsme řekli, že se to stalo jen pro počáteční náš nával práce, jeho samotného jsme přizvat opravdu chtěli, ale že jsme nevěděli, ve které místnosti ústavu tuto noc spal...*⁹⁹

Další represe proti řádům a kongregacím na území celé republiky začala z 13. na 14. dubna 1950.¹⁰⁰ Komunisté vnímali jezuity jako mimořádně zatvrzelé ideové protivníky s těsnou vazbou na papeže, s velkým vlivem na věřící, a proto je zařadili hned do první vlny zatýkání. Nočního přepadení klášterů se koordinovaně ve všech rádo- vých domech kolem půlnoci účastnili uniformovaní policisté, členové Lidových milicí spolu se Státní bezpečností. Do brněnské koleje přivedl asi třicet ozbrojených policis- tů hospodářský vládní zmocněnec Josef Sýkora. Vyžádali si od generálního prefekta P. Sukopa SJ klíče od všech místností. Ozbrojená policie obsadila celou kolej, rozespale řeholníky vytáhla z postelí a shromažďovala je polooblečené v kolejní jídelně. Když byli všichni řeholníci pohromadě, oznámil jim velitel akce, že budou z nařízení vlády okamžitě převezeni do centralizačního kláštera. Další informace se měli dovědět až přímo na místě. Mezitím policie provedla domovní prohlídky v pokojích řeholníků. Potom je v doprovodu policistů a milicionářů odvedli zpět do pokojů, kde se za je- jich přítomnosti převlékli a sbalili si několik maličkostí. Přestože byli po celou dobu střežení, museli ještě jednou projít důkladnou osobní prohlídkou, než nastoupili do autobusu. *O naše bezpečí bylo postaráno důkladně: 4 SNB vzadu, 2 vpředu s jedním tajným policistou a jeden SNB vedle šoféra. „Pánové, chovejte se po cestě slušně. Kdo by něco vyváděl, bude proti němu použito zbraně,“ řekl nám pán od tajné policie, než jsme vyjeli do tmavé noci. Bylo půl jedné v noci, kdy jsme s poslední střelnou modlitbou opouštěli milou brněnskou kolej.*¹⁰¹

V konviktu zatkli celkem šestnáct kněží, čtyři scholastiky a pět bratří. Rektora P. Zgarbíka SJ eskortovali do internačního kláštera v Želivu, kde shromažďovali „reakční“ diecézní kněze a řeholníky – většinou představené řádů a domů. Ostatní centralizovali do internace v Bohosudově. Příímý účastník a svědek o atmosféře před přepadením klášterů vypověděl: *Likvidace našich domů nebyla bleskem z čistého nebe. Ob- loha se zatahovala již delší dobu. Razie v pražské rezidenci, zatčení PP. Kajpra a Mikuláška, dosazení zmocněnců do všech našich kolejí, které se stalo již 13. března 1950 a znamenalo vlastně postátnění všech církevních internátů, soud nad R.P. provinciálem Šilhanem a ostatními řeholníky, soustavné štvání všeho tisku, to vše bylo výmluvným barometrem, který neustále klesal. Nejisté zůstávalo jen, kdy se bouřka rozpoutá a jaké nadělá škody.*¹⁰²

Perzekucí nebyli ušetřeni ani studenti bývalého arcibiskupského gymnázia, kte- rých v této době pobývalo na koleji sto čtyřicet. *Studenty probudil rámus a nebývalý hovor v klášterním traktu. Při snidani jim oznámil pedagogický zmocněnec p. Hanák, že jsme byli odvezeni do kláštera v Bohosudově a že jsme v dobrých rukách, na naše místo nastoupí prý svět-*

99 Tamtéž.

100 Viz VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964.*

101 *Archiv české sekce Radio Vaticana (ARaV)*, vysílání ze dne 1. 11. 1950, s. 4.

102 Tamtéž.

Stanislava Vodičková

ští vychovatelé. Ale nenastoupili. První dny se o studenty nikdo nestaral a tu si vytvořili jakousi samosprávu. Když přišli státní dozorcí, nedovedli udržet u menších kázeň a za týden se první čtyři třídy rozejely domů a přešli [žáci – pozn. aut.] na střední školy ve svých rodištích. Starší ročníky zůstaly, ale od 1. května 1950 si chlapci museli najít jiné bydlení.¹⁰³ Jako náhradu jim nabídli nevyhovující ubytování v budově učňovského domova v Komíně. Sídelní biskup Karel Skoupý části poskytl útočiště v alumnátu, další si museli sehnat soukromý podnájem ve městě. Ve studiu sice směli pokračovat, ale zpočátku jim nebylo dovoleno předstoupit před komisi a složit maturitní zkoušku. Po velkých těžkos- tech nakonec některým studentům umožnili dokončit vzdělání, jiným ale maturitu odložili o rok nebo o dva a některé ke zkouškám vůbec nepřipustili. Pro vysokoškolské studium nedostali tito žáci doporučení, což znemožnilo jejich přijetí na vysoké školy. Jen několika z nich se časem podařilo vysokoškolské studium absolvovat.

Tak faráři, Boha není a tu věci pochcípáte!¹⁰⁴

Při akci „K“ eskortovali do internačního tábora v Želivu také představeného domu P. Zgarbika SJ, kterého stačil provinciál František Šilhan SJ před svým zatčením jmenovat viceprovinciálem¹⁰⁵ české provincie. Po příjezdu do tábora čekalo řeholníky zhruba čtyřicet ozbrojených příslušníků SNB, kteří je předvedli před velitele tábora, kde dostali základní informace o své situaci a trestech při kázeňských přestupcích. Sčítací nástupy pak probíhaly každé ráno před odchodem do práce a následně večer. Zúčastnit se jich museli všichni duchovní, včetně starých a nemocných.

Časem přibyli k řeholníkům diecézní kněží, kteří však od nich byli izolováni a měli striktní zákaz spolu jakkoliv komunikovat. *My, světští kněží, jsme měli přísný zákaz stýkat se s řeholníky. Jakékoliv mluvení, nebo jen znamení, bylo zle stíháno. Proč? Vždyť jsme byli pod jednou střechou, pod jedním kápem Lojzou [přezdívka velitele IT Želiv Aloise Pokorného – pozn. aut.], pod stejnými dozorcí. Měli jsme i společnou vývařovnu. Na stoly nám nosili za velkého silentia řeholníci. A to silentium se nezachovávalo při jídle asi ani v nejpřísnějších klášterech, zde ano. Dr. Tobola, františkán, jen mrkal očima, a když chtěl něco vzkázat, napsal to na papír; položil na talíř, který roznášel na stoly, opačně sbíral motáky, které jsme psali my. Měl vždy velkou hromadu talířů na kulatém bříšku, a kdyby jen věděli bachaři nebo Lojza, který talíř nese poselství, bylo by zle.*¹⁰⁶ Režim byl v internaci velmi přísný. Za každý přestupek nebo náznak odporu následoval ihned kázeňský trest se sníženým příjmem potravin a zpočátku i fyzickým násilím.

První okusili temnici nepřizpůsobiví řeholníci. Z diecézních kněží je pak doložen případ P. Václava Filipa, který dostal den v temnici za to, že se ohradil proti verbální hrubosti velitele tábora. Na spílání a nadávky – *Dacani! Lumpi ze štreky!* – zareagoval slovy: *Jak si to dovolujete mluvit s námi?*¹⁰⁷

103 Bývalé arcibiskupské gymnázium sloužilo od 8. 7. 1950 jako vojenské Žižkovo gymnázium, následně vojenská akademie a nakonec až do r. 1991 jako Stavební fakulta VUT v Brně.

104 Z uvítacího proslovu velitele IT Želiv Aloise Pokorného.

105 Viceprovinciál zastupuje provinciála v době, kdy je mu znemožněn výkon úřadu (nemoc, věznění apod.).

106 ZÍBAL, Pavel: Šéfe, znáte Želiv...? Matice cyrilometodějská, Olomouc 2006, s. 62.

107 Tamtéž, s. 65.

Dalším postiženým byl P. Pavel Zíbal. Podle jeho vzpomínek se kobka nacházela za masivními dveřmi pod úrovní sklepů. Před nástupem trestu musel vězeň bachaři odevzdat kapesník, tkaničky od bot a opasek, ovšem, jak zaznamenal kněz, místnost byla tak holá, že ani nebylo na čem *viset*. V absolutní tmě a chladu se mu podařilo nahmatat jen vlhké a slizké zdi. Nakonec zakopl o desku ve velikosti dveří položenou na nízkých tesařských kozách, která měla sloužit jako postel. *Už ani nevím, kolik to bylo hodin, když se ozvaly kdesi nade mnou kroky. Blížily se. Zarachotily klíče. Vešel bachař s Beranem* [dozorce – pozn. aut.]. *Dali se do řeči. Já ale mlčel jako sloup. Takové řeči začínali a mluvili, aby mne vyprovokovali, a tak měli důvod třeba mne zmlátit. Proto to zaryté mlčení. Tak za chvíli bouchli dveřmi, zarachotily klíče a zase ty kroky nade mnou. Vzdalovaly se, až utichly.*¹⁰⁸ Druhý den ráno byl P. Zíbal z temnice propuštěn.

Zcela odděleni od ostatních byli tajní biskupové František Tomášek (1899–1992) s Karlem Otčenáškem (1920–2011) a bývalým olomouckým spirituálem P. Antonínem Šuránkem (1902–1982). Někdy k nim z trestu načas přiřadili vikáře pražské arcidiecéze P. Františka Štveráka (1909–1956).

Celý tábor hlídalo zhruba třicet ozbrojených příslušníků SNB, jež po čase vystřídali jiní: *Chování příslušníků SNB bylo vůči internovaným čistě policejní, hodně úřední, někdy od některých jednotlivců i hrubé. Ale po čase v tom nastalo jisté zmírnění, když strážníci poznali, že tito kněží, ačkoliv vysoce vzdělaní, mnozí doktoři bohosloví nebo filozofie, dovedou velice dobře pracovat a vykonávat i práce obyčejné, jako krejčí, kováři, truhláři, ševci, odborníci v opravách radia, malíři apod. Kromě těch, kteří pracovali doma na různých řemeslných pracích, byli jiní také vozeni na různé práce zemědělské, na sklizeň brambor, řepy, nebo do třídiček brambor do Humpolce.*¹⁰⁹

Internovaní pracovali také na stavbě domů v Jihlavě, v kamenolomech v Boršově a Pavlově. Jejich práce nejprve nebyla honorovaná. Situaci řešil velitel tábora až v květnu 1954, kdy se řeholníci začali dožadovat alespoň nějakých peněz na nejnnutnější osobní potřebu. Po vyřízení žádosti velitele dostávali 50 až 70 Kčs za měsíc.¹¹⁰

Vybraným členům rodiny mohli duchovní napsat jen několik rádků na korespondenčním lístku, který podléhal přísné cenzuře. Opustit areál kláštera bylo možné pouze v doprovodu příslušníků Státní bezpečnosti. Jediný P. Vojtěch Pešek dostal za dobu fungování internačního tábora povolení navštívit rodinu, když za asistence StB směl jít na pohřeb matce. Po obřadu se okamžitě v doprovodu eskorty vrátil zpět do tábora. Možnost rozloučit se s nejbližšími příbuznými však nebylo pravidlem, P. Zgarbík povolení zúčastnit se pohřbu své matky nedostal. Dokonce i dopis, který matce napsal a zastihl by ji ještě za jejího života, na velitelství tábora pozdrželi, takže došel až po pohřbu.¹¹¹

Návštěvy rodinných příslušníků byly sice možné, nikdo však přesně nevěděl, podle jakých pravidel, takže záviselo především na štěstí, iniciativě, vynalézavosti a vytrvalosti příbuzných. Návštěvy se odehrávaly vždy za přítomnosti orgánů StB.

108 Tamtéž, s. 74.

109 Tamtéž, s. 61.

110 NA, f. Státní úřad pro věci církevní 1949–1956 (SÚC), Situační zpráva z IT Želiv 1954–1955, zpráva ze dne 7. 5. 1954.

111 ABS, f. BN-OB, objektový svazek OB 65 Brno, a. č. 306, „Tovaryš“, s. 28.

Stanislava Vodičková

Podle vzpomínek P. Škarka se jezuité snažili i v tomto prostředí vést společný komunitní život. V neděli a o svátcích se scházeli o půl páté na malou svačinku. P. Bernard Pitrun (1908–1987) vzpomínal na tato setkání: *Slovo obvykle vedl starší člen řádu, jehož život byl bohatý poučnými příhodami a cennými zkušenostmi. Na počátku, než P. Škarka odvezli na Moravec (v červnu 1951), promlouval nejčastěji on. Mladší jsme napjatě poslouchali a takřka bhtali každé jeho slovo. Jeho bohatá životní zkušenost, okolnost, že byl dvakrát v čele provincie, a tak se zúčastnil náboženského života u nás na vyšší úrovni než kdokoliv jiný, nás zasvěcovala do událostí, o kterých jsme neměli ani potuchy. A tak v útulné atmosféře společné ubikace – při kávě, čaji nebo kakau – probíhalo před duševním zrakem besedníků zajímavé pásmo osob a událostí, jezuitů i nejezuitů na nich zúčastněných v pestré směsi.*¹¹²

Internaci v Želivu až do ukončení jeho činnosti v roce 1956 prošlo celkem 122 diecézních katolických kněží a 314 řeholníků. Z tohoto počtu zadržovaných bylo 67 jezuitů z území celého Československa.

Hned z počátku internace zde zemřeli dva jezuité: Fr. František Dvořák (1859–1950), který skonal po deseti dnech internace, 23. dubna 1950, ve věku nedožitých 91 let. Záušni mši za něj sloužil P. Bohumil Plaček SJ (1911–2001). O měsíc později zemřel devadesátiletý P. Jiří Gritsch SJ (1860–1950) z rakouské provincie, který přišel před lety jako německý profesor na výpomoc do gymnázia v Bohosudově a rozhodl se zde nakonec zůstat i na odpočinku. Společně s ostatními řeholníky byli vyvezeni do IT Želiv, kde táborové podmínky uspíšily jejich smrt.

Po zrušení želivského tábora v roce 1956 byl P. Zgarbík spolu s ostatními spolubratry převezen do střediska v Králíkách.

Hora Matky Boží u Králík – internační tábor Králíky

Mariánské poutní místo Hora Matky Boží, spravované řádem redemptoristů, se rozprostírá nad městem Králíky již více než 300 let.¹¹³ V dubnu 1950 ho komunistická vláda pro veřejnost uzavřela a násilně zde při akci „K“ soustředila redemptoristy i z ostatních řádových domů. Postupem času byli mladí řeholníci a novicové převedeni na převýchovu do přeškolovacího střediska v Hájků nebo odvedeni k PTP. Prořídlé řady redemptoristů doplnili salesiáni a jezuité. V této první etapě prošlo internačním táborem 32 jezuitů a 2 novicové. Zemřel zde jezuita Pavel Opatrný (1884–1952). Tento osmašedesátiletý profesor a ředitel pražského arcibiskupského semináře pásl v internaci dobytek. Při snaze dohonit splašenou krávu dostal infarkt. Zemřel 25. srpna 1952 v šumperské nemocnici.

Druhá etapa internačního tábora Králíky začala v roce 1956, kdy sem přemístili vězně ze zrušeného tábora v Želivu.¹¹⁴ S jejich příchodem se podmínky v internaci zmírnily. V areálu tábora se pohybovali už jen tři uniformovaní příslušníci SNB, in-

112 PAVLÍK, Jan: *Budou vás vydávat soudům*, s. 64.

113 V r. 1937 Králíky navštívil prezident Edvard Beneš, aby si prohlédl systém vojenského opevnění. O rok později, po začlenění města do Třetí říše, navštívil ze stejného důvodu Králíky Adolf Hitler. V průběhu druhé světové války se začal v okolí města budovat nacistický koncentrační tábor. Válka skončila dřív, než byl dokončen.

114 IT v Králíkách byl zrušen až 31. prosince 1960.

ternovaní řeholníci směli za jejich přítomnosti přijímat návštěvy, psát dopisy, a dokonce dostávali dovolenky nebo mohli na vycházky po okolí. Všichni si však uvědomovali, že jsou stále sledováni, zvláště pak jejich styky s místním obyvatelstvem.

Pracovní náplň internovaných se skládala z různých zemědělských činností: opravovali v dílnách zemědělské stroje, jezdili s traktory a samovazy nebo pracovali v živočišné a rostlinné výrobě. Část osazenstva kácela stromy v lese, ostatní pracovali v kuchyni, prádelně, na zahradě a v dílnách.

Podobně jako v koncentračním táboře Dachau, kde se pěstovali angorští králíci, i zdejší vedení vymyslelo, jak se obohatit: *Tak se v Králíkách pěstovali ohaři, jindy se chovalo ve velkém na prodej ptactvo. K tomu ovšem bylo třeba vytvořit kotce a vybudovat voliéry. Všechno to bylo pořízeno a provozováno na náklady ústavu a z práce kněží – vězňů. Užitek šel samozřejmě do kapes pánů.*¹¹⁵

V této době Státní úřad pro věci církevní prostřednictvím vedení tábora oznámil, že se mohou řeholníci nábožensky vyžívat podle svého řádu, pokud to nebude překážet v jejich přiděleném zaměstnání. Duchovním bylo dovoleno sloužit mše v kostele, kapli nebo na pokojích. Řeholníky rozdělili do pokojů podle jednotlivých řádů. Jezuité dostali celkem šest světnic, ale jejich rozmístění do jednotlivých pokojů určilo vedení.

P. Vojtěch Pešek SJ na příjezd do Králík vzpomíná: *Hlavní budova, kam jsme se měli nastěhovat my, ‚želiváci‘, byla, jak jsme se dověděli, úplně prázdná, jen se připravovala na přírůstek. Od této hlavní budovy k budově vedlejší, kde bydlela správa lágru, jsme objevili nějaké zvláštní vedení. Řády pohromadě, určení obyvatelé jednotlivých světnic a tato příprava budovy. Co je možné si na základě této skutečnosti domyslet? Co jiného, než že se Králiky připravily na řádové ‚špice‘ odposlechem. Větší jasno do toho vneslo až naše zatýkání na podzim roku 1959 a na začátku roku 1960.*¹¹⁶

Občas proběhly prohlídky ubikací, příslušníci StB prohledali místnosti a rozpárali slavníky, ale od září 1959 do ledna 1960 se jejich četnost a důkladnost zvětšovala. Chystala se velká akce proti jezuitům. Postupně bylo z Králík do vazby odvezeno dvanáct jezuitů: PP. Vladimír Čáp (1914–1995), František Kučera, Vojtěch Pešek, Václav Pitrun, Bohumil Plaček, Josef Sukop (1913–1983), Karel Ševela (1909–1976), František Šítal (1905–1978), Josef Vaněčka (1912–2000), František Vojtek (1911–1981), Antonín Zgarbík a slovenský jezuita P. Alois Litva. K nim byli přiřazeni i jezuité, kteří v té době pobývali na svobodě. Soudy probíhaly v Ostravě, Praze, Brně a v Hradci Králové.

Tříbení

Provinciál P. František Šilhan SJ byl v této době ještě stále uvězněný ve věznici v Leopoldově. Jeho zástupce, viceprovinciál P. Antonín Zgarbík SJ, promýšlel možnost, jak poskytnout mladým kandidátům kněžská svěcení.¹¹⁷ Vzhledem k tomu, že jako vojáci u PTP dostávali dovolenky, dalo se tajné svěcení uskutečnit.

115 PAVLÍK, Jan: *Budou vás vydávat soudům*, s. 83.

116 Tamtéž, s. 82.

117 Tajná kněžská svěcení v této době udílel sídelní českobudějovický biskup Josef Hlouch (1902–1972),

Stanislava Vodičková

Pomocí odposlechů a díky informacím z hlášení tajného spolupracovníka Státní bezpečnosti Fr. Jaroslava Vančury¹¹⁸ připravila StB v září 1959 velkou razii proti jezuitům. Jaroslav Vančura byl sám vězněn v Ilavě a následně v Leopoldově, kde byli již uvězněni PP. František Šilhan SJ, Alois Kajpr SJ, František Mikulášek SJ a Jan Pavlík SJ. Svou inteligencí, hovorností a hereckým nadáním uměl pozvednout náladu spoluvězňů a byl mezi nimi velmi oblíben. Kromě P. Kajpra SJ si Vančura dokázal získat plnou důvěru spolubratří, kterou zneužíval již ve výkonu trestu, kdy podával StB různé důležité poznatky týkající se názorů odsouzených jezuitů.

Po podmíněčném propuštění v roce 1959 byl úkolován jako agent s kontakty na jezuitu českomoravské provincie, konkrétně měl podávat hlášení o činnosti a názorech PP. Antonína Zgarbika, Josefa Jeřábka (1914–1999), Oty Polácha (1908–1969), Josefa Koláčka (1929) atd. Využito mělo být také jeho napojení na jezuitu slovenské viceprovincie, a to zejména na tajného biskupa Jána Korce SJ a P. Jozefa Daniše SJ. Rovněž byl nasazen na některé „reakční“ kněze, jako PP. Antonína Ludvíka Stríže (1888–1960) nebo Jiřího Reinsberga (1918–2004).¹¹⁹ Za své služby dostával peněžité odměny.¹²⁰

V rámci spolupráce s StB zprostředkoval tajné spojení a předával vzkazy mezi uvězněným internovaným viceprovinciálem Zbarbíkem v Králíkách a provinciálem Šilhanem v Leopoldově. Ten mu v dobré víře svěřil necenzurovaný dopis pro Zgarbika, v němž byly směrnicí a pověřeni jezuitům v terénu pro život v rozptýlení. Jaroslav Vančura předal dopis spolubratřím do Králík, ale také řídicímu orgánu StB, čímž odstartoval další vlnu zatýkání mezi jezuitu.

Řídicí orgán o Vančurovi v roce 1977 píše: *Jmenovaný je trvale ve styku s pracovníky StB od r. 1958. Před tím byl ve styku s pracovníky StB ve výkonu trestu od r. 1956. [...] Od zahájení spolupráce v r. 1958 [vlastnoručně sepsaný vázací akt podepsal 11. 9. 1958 a první schůzka se uskutečnila o čtyři dny později – pozn. aut] se projevil jako velmi schopný a oddaný spolupracovník. Na základě jím získaných poznatků byla provedena v r. 1959–1960 realizace jezuitského podzemí, při které bylo zatčeno 18 osob, z nichž několik bylo odsouzeno pro velezradu.*¹²¹

pražský administrátor Mons. František Tomášek a pomocný biskup Kajetán Matoušek (1910–1994), který tajně světil již od roku 1949.

118 Jaroslav Vančura (1928–?) vstoupil k jezuitům přes protesty rodičů v r. 1947. V r. 1950 studoval filozofii v Děčíně. Po Akci K a centralizaci jezuitů v Bohosudově nastoupil službu u PTP, odkud byl ze zdravotních důvodů propuštěn. Od r. 1951 pracoval jako úředník ČSAD v Praze a následující rok začal studovat na VŠE. Od r. 1952 pracoval jako informátor StB. Byl nasazen na skupinu Junáka a zároveň měl hlásit aktivity jezuitů. Svému řídicímu orgánu však záměrně podával zkrácené informace a v dubnu 1955 varoval přítele před zatčením. Tento nedostatek loajality ke státním orgánům mu vynesl v listopadu 1955 trest odnětí svobody na 8 let za velezradu, ohrožení státního tajemství a nadřizování, po amnestii v r. 1955 mu výše trestu byla snížena na 6 let. S StB začal aktivně spolupracovat až ve vězení v r. 1956 (krycí jméno LUBOR) za příslib zkrácení trestu na polovinu, v r. 1959 byl propuštěn. V r. 1961 se oženil a přerušil kontakt na zájmové osoby z řad katolické církve. V r. 1968 byl přijat do KSČ a začal pracovat ve Výzkumném ústavu dopravy, kde získal postavení náměstka ředitele. StB jej dále využívala na tomto pracovišti, a to ve funkci důvěrníka.

119 ABS, f. Materiály trvalé hodnoty – Centrála 1948–1990 (MV-MTH), a. č. 695694, s. 2.

120 Tamtéž, Potvrzení z 26. 1. 1959, s. 23.

121 Tamtéž, Návrh na uložení svazku číslo 2033 z 19. 6. 1977, s. 114.

Papežovi špióni

V pořadí již druhá akce proti jezuitskému řádu začala rozsáhlými domovními prohlídkami v IT Želiv i v soukromých bytech noviců, scholastiků i jezuitů¹²² na svobodě. Razii neunikli ani starí pateři umístění na příkaz státu v domově pro přestarlé v Moravci.¹²³

Domovní prohlídky začaly v pokoji P. Zgarbika 16. října 1959 a pokračovaly u ostatních podezřelých. Dochoval se soupis, který shrnuje celý Zgarbíkův skromný majetek, jež se skládal převážně z knih českých i cizojazyčných,¹²⁴ bohoslužebných předmětů, osobních dokladů, fotografií, korespondence, psacího stroje a několika drobností. Mezi zabavenými věcmi ostatních jezuitů byly různé modlitby psané na psacím stroji, papežské encykliky, zahraniční literatura převážně německých teologů, osobní korespondence a fotografie, kufříkové psací stroje, magnetofon, krabička se zahraničními léky Milk of Magnesia tablets [projímadlo – pozn. aut.], katolické časopisy, rozepsané rukopisy a různé tiskoviny.

P. Antonín Zgarbík byl umístěn do vazby 16. října 1959¹²⁵ a již druhý den jej začaly vyšetřovat orgány Krajské správy ministerstva vnitra v Ostravě. Od 17. října 1959 do 12. ledna 1960 prodělal 32 výslechů, které obvykle trvaly bez přestávky osm až deset hodin. V protokolu ze dne 19. října 1959 je uveden důvod zadržení, který mu vyšetřovatelé kladli za vinu – podezření z trestného činu podvracení republiky, spáchaného tím, že od roku 1956 navazoval styky s bývalými příslušníky jezuitského řádu, nabádal je k dodržování řádového života, přestože byl při rozpuštění řádu v roce 1950 upozorněn, že řeholníci dále nemohou vyvíjet dosavadní řádovou činnost, ale každý smí pouze individuálně provádět náboženské úkony. Přesto ve funkci tajného viceprovinciála podnikal ilegální kroky, které měly řádu umožnit navázat na původní aktivity, až dojde k očekávaným změnám poměrů v republice.

Tajné vedení jezuitů v Králíkách, skládající se z PP. Antonína Zgarbika, Kučery a Sukopa, spočívalo v řízení činnosti jezuitů české provincie, to znamená z přijímání nových členů, jejich vedení v noviciátu, včetně případů propuštění noviců nebo kleriků, skládání slibů, povzbuzování ke studiu, zařizování studijních zkoušek, schválení nebo odmítnutí tajných svěcení a z péče o správné dodržování řádového života.

V očích státních orgánů šlo o rozsáhlou skupinu působící závažnou trestnou činností na území celé republiky a vyšetřování bylo postupně rozšiřováno o další obviněné. Z tohoto důvodu vyhověla prokurátorka JUDr. Matušínská vyšetřovatelům a prodloužila Zgarbíkovu vazbu až do 31. ledna 1960. Dne 14. ledna 1960 sloučila StB jednotlivé osobní vyšetřovací spisy do skupinového svazku nazvaného podle tajného viceprovinciála *Antonín Zgarbík a spol.*¹²⁶, a tím skončila příprava pro soudní přelíčení.

122 Postupně byli zatčeni jezuité PP. Augustin Rygl (1928), t. č. komunální pracovník podniku Třebíč; Matouš Dufko (1907), t. č. poštovní úředník; Josef Gazda (1928), t. č. ošetřovatel v ústavu v Jindřichově a Antonín Rygl (1884), dýchodce.

123 Jednalo se o jezuitu PP. Leopolda Urbana (1909), Františka Matyse (1887), Bonifáce Sojáka (1889), Aloise Rindta (1896), Karla Vetchého (1879), Karla Těšíka (1889), Bernarda Pitruna, Aloise Rindta (1896), Františka Kubíčka (1873), Antonína Eisnera (1874), Leopolda Škarku (1874) a Blažeje Ráčka (1884).

124 V osobním vlastnictví měl knihy německé, francouzské, italské, španělské, latinské a ruské. Kromě těchto jazyků ovládal dokonale také polštinu a řečtinu.

125 ABS, f. Vyšetřovací spisy – Ostrava (dále jen OV-V), vyšetřovací spis a. č. V-1434 Ostrava, Antonín Zgarbík a spol., Návrh konečného opatření, s. 114.

126 Ve skupinovém vyšetřovacím svazku a. č. V-1434 Ostrava se ocitli Antonín Zgarbík, František Kučera,

Stanislava Vodičková

První z procesů ve druhé etapě soudů proti jezuitům, které se konaly na počátku 60. let, začal 8. března 1960 v 8 hodin výsledkem obžalovaného Antonína Zgarbika.¹²⁷ Jeho výpověď začala slovy: *Cítím se být vinen podle platných zákonů republiky, které jsem přestoupil. Před Bohem a před svým svědomím se však vinen necítím.*

Všeobecně se očekávalo, že dojde k odsouzení celé skupiny, ale tresty budou mírné, neboť ve společnosti bylo přeci jen znát určité uvolnění oproti 50. letům. O to překvapivější byl rozsah obžalovaných a výše jejich trestů. Prokurátor JUDr. Zábranský představil trestnou činnost skupiny před soudem a sečetl jim všechny prohřešky od roku 1949 až do zadržení v roce 1959. PP. Zgarbík, Sukop, Kučera, Vojtek a Šital měli v roce 1949–1950 mařit státem řízenou Katolickou akcí, šířit exkomunikační dekrety a zatajovat církevní majetek.

V době internace v Želivu se měli titíž scházet u tajného viceprovinciála Zgarbika a společně se utvrzovali v dodržování řeholního života, povzbuzovat se k šíření náboženské ideologie a k odporu proti lidovědemokratickému zřízení. V internaci v Králíkách vytvořili podzemní vedení zakázaného jezuitského řádu, v jehož čele stál viceprovinciál Zgarbík a jeho poradci se stali Sukop, Kučera, Vojtek a Šital.¹²⁸

Postupně se jim podařilo kontaktovat spolupracovníky v Ostravě, Brně, Uherském Hradišti, Praze a Moravci, s jejichž pomocí chtěli získávat nové členy, vést studia, přijímat sliby, provádět tajná kněžská svěcení kleriků a zavést společnou pokladnu.

Prostřednictvím PP. Měsíce a Dlugiho se spojili s polskými jezuitou a předávali přes ně zprávy o ilegální činnosti československých jezuitů generálnímu představenému P. Janssenovi ve Vatikánu.

Z let 1956–1959 jim obžaloba kladla za vinu, že se pravidelně každý týden scházeli při tzv. rekreacích, utvrzovali se v odporu proti lidovědemokratickému zřízení a šířili mezi sebou štvavé zprávy Vatikánského rozhlasu a Svobodné Evropy.

Prostřednictvím Evy Chaloupecké udržovali nezákonný kontakt s provinciálem Františkem Šilhanem, toho času vezněným v Leopoldově, který je povzbuzoval k intenzivnější ilegální činnosti zakázaného řádu. Zároveň bylo zjištěno, že obžalovaní učinili opatření v případech zatýkání: po P. Zgarbíkovi SJ se vedení řádu měl ujmout P. Sukop SJ, po něm P. Kučera SJ a následně P. Stejskal SJ.

Dále se jim kladlo za vinu, že věděli o působení nepřátelsky smýšlejících bývalých členů řádu při výchově mládeže, zvláště v masových organizacích Svazarmu a v Československém svazu mládeže. Přitížil jim také výčet schůzek, seznam složených zkoušek scholastiků a složení nových řeholních slibů.

Zgarbíkovi bylo jasné, že jezuitský řád může být u nás obnoven jedině v tom případě, dojde-li k likvidaci lidově-demokratického zřízení. Aby připravil jednu z podmínek zvratu státního zřízení, snažil se spolu s ostatními členy ilegální organizace jezuitů rozšiřovat nepřátelství

Josef Sukop, František Vojtek, František Šital, Alois Litva, Alois Dlugi, František Měsíc, Eva Chaloupecká, Jindřich Ponta, František Konečný, Vladimír Čáp, František Flamík, Václav Uhlíř, Antonín Holas, František Jedlička, František Bláha, Josef Hladíš, Jan Palacký a Otakar Adámek.

127 Vzhledem k tomu, že si obviněný Antonín Zgarbík sám nezvolil obhájce, byl mu přidělen JUDr. Adolf Polášek.

128 Samotný P. Zgarbík SJ uváděl pouze dva poradce, a to PP. Františka Kučeru SJ a Josefa Sukopa SJ; nižším počtem poradců chtěl eliminovat riziko prozrazení.

Papežovi špióni

k lidově-demokratickému zřízení i mezi ostatní osoby, žijící i mimo středisko v Králíkách. Využíval k tomu osobního styku během dovolené s ostatními členy jezuitské organizace, které vedl v nepřátelském směru proti státnímu zřízení a jednak využíval různých styků s civilními osobami, u nichž rafinovaným způsobem snažil se vzbudit nedůvěru a odpor k našemu státnímu zřízení. O tom, že tato jeho činnost měla své výsledky, svědčí dle jeho vlastní výpovědi zpráva podaná mu Jaroslavem Březinou, asistentem na Přírodovědné fakultě v Bratislavě a Jaroslavem Kolářem, vedoucím oddělu mladých ve Svazarmu v Praze, kteří jej v roce 1959 informovali, že jejich činnost při potírání materialistického světového názoru a propagace křesťanského světového názoru se jim daří.¹²⁹

Za tzv. společení se s jinými k pokusu zvláště nebezpečným jednáním rozvrátit lidovědemokratické státní zřízení a společenský řád republiky odsoudil 31. března 1960 předseda senátu JUDr. Jan Jandák u Krajského soudu v Ostravě obviněné k vysokým trestům: podle trestného činu velezrady § 78 odst. 1 tr. zák. byl odsouzen Antonín Zgarbík k 16 letům, František Kučera k 16 letům a Josef Sukop k 14 letům odnětí svobody. Za trestný čin velezrady podle § 78 odst. 1 tr. zák. za použití § 22 odst. 1 tr. zák. byl k úhrnnému trestu odnětí svobody na dobu 13 let odsouzen rakouský občan pracující v Krnově, františkánský terciář a dříve kostelník v minoritském kostele – laik Jindřich Ponta (1930–?). Podle trestného činu velezrady § 78 odst. 2 tr. zák. dostal František Vojtek 12 let, Alois Litva 13 let, Antonín Holas 13 let, František Šital 11 let, Vladimír Čáp 10 let, Alois Dlugi 10 let, František Konečný 9 let, František Jedlička 9 let, František Flamík 9 let, Eva Chaloupecká 8 let, František Měsíc 8 let a Václav Uhlíř 7 let odnětí svobody. Podle § 79 a) odst. 3 tr. zák. byli odsouzeni František Bláha na 7 a Josef Hladiš na 5 let odnětí svobody. Podle § 79 a) odst. 1 tr. zák. odsoudili k trestu odnětí svobody novice Jana Palackého na 4 a Otakara Adámka na 2 roky. U všech obžalovaných dále soud určil jako vedlejší tresty propadnutí celého jejich majetku a ztrátu čestných práv občanských¹³⁰ po dobu pěti let po odpykání trestu odnětí svobody.

Krajský prokurátor Josef Holub se pro údajnou „mírnost“ trestu v případě třinácti obviněných¹³¹ proti rozsudkům odvolal k Nejvyššímu soudu a žádal jejich přísnější potrestání. Nejvyšší soud se sešel v Ostravě 8. a 9. června 1960 za předsednictví JUDr. Jana Hlavičky a přezkoumal ve smyslu § 283 tr. ř. správnost všech výroků napadeného rozsudku, jakož i řízení, jež mu předcházelo. Po projednání odvolacího řízení JUDr. Hlavička neshledal pochybení a výrok o vině i o výši trestu pro obviněné potvrdil.

Podobné procesy s jezuitou se konaly v Hradci Králové, Brně a v Praze, kde obvinění dostali mnohem mírnější tresty v rozmezí jednoho až pěti let odnětí svobody. Na všechny tyto obviněné se vztahovala velká amnestie v roce 1960, takže byli po vynesení rozsudku propuštěni. Také na odsouzené z ostravského procesu, u nichž se prokurátor neodvolal, se vztahovala amnestie s podmínkou, že se do deseti let od rozhodnutí o amnestii nedopustí úmyslného trestného činu.¹³² Ostatní ovšem nastoupili

129 ABS, f. OV-V, vyšetřovací spis a. č. V-1434 Ostrava, Antonín Zgarbík a spol., s. 122.

130 Vyjma obžalovaného Ponty, který měl rakouské občanství.

131 Jednalo se o Zgarbika, Kučera, Sukopa, Vojtka, Šitala, Litvu, Dlugiho, Chaloupeckou, Pontu, Čápa, Holase, Jedličku a Bláhu.

132 Amnestie se vztahovala na Františka Měsíce, Václava Uhlíře, Františka Konečného, Františka Flamínka, Josefa Hladiše, Jana Palackého a Otakara Adámka.

Stanislava Vodičková

výkon trestu a většina z nich byla propuštěna až při další amnestii v roce 1962. Jindřichu Pontovi zbytek trestu prominuli v roce 1964, v červnu 1967 propustili z Valdic na podmínku P. Šitala SJ a na amnestii v roce 1968 PP. Kučeru SJ a Vojtka SJ. Posledním propuštěným politickým vězněm z řad katolické církve byl P. Sukop SJ, který se dočkal svobody až v květnu 1968. Jeden jezuita se z výkonu trestu nevrátil – P. Antonín Zgarbík SJ.

Cesta k věčnosti

Antonín Zgarbík onemocněl ve věznici na Mírově astmatem.¹³³ V roce 1962 byl převezen do vězeňského oddělení fakultní nemocnice v Brně. V dopise sestře Boženě Adamčíkové napsal, že bere léky, dostává injekce, dobré jídlo a hodně spí. Astma se zdálo na ústupu, byl tedy znovu převezen do věznice. V listopadu píše své druhé sestře Marii Černé: *Jsem již opět na léčení v Brně. Koncem září jsem se nějak nachladil a dostal zápal plic. Přesně 27. září mne vezli do Brna. Dlouho jsem tam nepobyl. Za tři týdny mne vezlo auto opět na Mírov. Ale co vám budu povídat, za pět dní jsem byl opět na cestě k Brnu. A tentokrát to vůbec nebylo pěkné. Proto jsem tím šťastnější, že v poměrně krátké době – v pátek tu budu měsíc – mě postavili na nohy. Teď se cítím díky injekcím a jiným drahým lékům tak skvěle, jako bych nebyl nemocný. Dnes jsem se vážil – 54 a půl. Když to tak bude pokračovat, tak pojedu brzy na Mírov.*¹³⁴

Božena Adamčíková v listopadu 1962 žádala pro svého bratra milost u prezidenta republiky Antonína Novotného. Ministerstvo spravedlnosti předložilo prezidentu podklady, v nichž přes vážné zdravotní potíže nedoporučilo udělení milosti obžalovanému a sděluje: *Odsouzený spáchal velmi závažnou trestnou činnost. Z uloženého trestu dosud odpykal malou část. Jsem toho názoru, že pro rozsah trestné činnosti, kterou prováděl po řadu let, je třeba, aby odsouzený i při vážné chorobě, kterou nyní trpí, odpykal podstatně větší část restu.*¹³⁵ Žádost o milost byla zamítnuta s odůvodněním, že se amnestie z 9. května 1962 na něj právem nevztahuje, neboť byl organizátorem nebezpečné protistátní skupiny. Zároveň je Božena Adamčíková ujišťována v dopise, že pokud bratr trpí zdravotními potížemi, bude mu ve výkonu trestu poskytnuta řádná lékařská ošetření.¹³⁶

Sestra se nevzdala a 1. července 1963 znovu požádala prezidenta republiky o milost pro svého bratra: *Bratr je těžce nemocný, trpí záchvaty a v takovém prostředí nevydrží. Byla jsem u něho návštěvou 2. května. Z muže dříve 76 kg je zřícenina sotva 50 kg. K tomu, že byl vyloučen z amnestie a ještě si málo odpykal? Vždyt' byl internován už od roku 1950, a to velmi přísně, v Želivi a v Králíkách. To už je 13 roků, co tráví nesvobodně ve věznicích. Pamatuji se, jak se těšil na osvobození, když byl za Hitlera v Terezíně a na Pankráci.*¹³⁷

133 Průvodní zdravotnický záznam z 23. října 1959 vypovídá o dobrém stavu zadrženého Antonína Zgarbíka.

134 PAVLÍK, Jan: *Budou vás vydávat soudům*, s. 119.

135 *Archiv Kanceláře prezidenta republiky* (AKPR), sign. 0204/64 – Antonín Zgarbík – žádost o milost z 5. 10. 1962, s.1–2.

136 Tamtéž, s. 1.

137 Tamtéž, doručeno dne 8. 7. 1963, podatel Božena Adamčíková, Popice 42, okres Břeclav, žádost o milost pro bratra A. Zgarbíka, adresát vyřízení Ministerstvo spravedlnosti, vyřízeno 11. 7., vypraveno 15. 7.

Dopis z Mírova psaný sestře 7. července je plný vděčnosti a naděje: *Nevím, Boženko, jak se ti odvděčím za ta slova útěchy a za všechno, co pro mne podnikáš při všech těch svých starostech. Ať to již dopadne jakkoliv, zasloužíš si za to z mé strany vděčnosti a o té Tě ujišťuji. To víš, že bych Ti rád pomohl jak v domácnosti při úklidu, tak na poli. Nyní jsem již natolik zdrav, že bych nebyl na obtíž. Jen v noci se mi špatně dýchá.*¹³⁸

Krajský soud v Ostravě, jemuž předsedal JUDr. Karel Matys, rozhodl o ročním přerušení trestu, a to z vážných zdravotních důvodů: *Podle lékařské zprávy náčelníka nemocnice MV na Mírově ze dne 10. 7. 1963 mjr. MUDr. B. Posmýka trpí odsouzený těžkým bronchiálním astmatem s počínajícím poškozením srdce. Jde o chorobu těžkou a nevléčitelnou, která sice bezprostředně neohrožuje život, prognosticky však je vzhledem k poškození srdce nepříznivá. Odsouzený prodělal v důsledku této choroby velmi těžké stavy, které byly zvládnuty jen díky bezprostřední pomoci.*¹³⁹ Antonínu Zgarbíkovi přerušili na rok výkon trestu, a ten 24. srpna 1963 odjel k sestře do Popic u Hustopečí.¹⁴⁰

Přes veškerou péči rodiny se jeho zdravotní stav nelepšil. Na doporučení lékaře mu sehnali ubytování na Vysočině, která je charakteristická svou vyšší nadmořskou výškou a měla mu přinést úlevu a stabilizaci choroby. Zgarbíkovi ozdravný pobyt v Telči prospíval. Jako součást léčby dostával v nedalekém zdravotním středisku injekční autovakcíny. Přesto zůstal po roce jeho stav stále vážný. Božena Adamčíková v květnu 1964 požádala dopisem prezidenta republiky o milost a s žádostí se také obrátila na revizní oddělení Ústředního výboru KSČ.

Ministerstvo spravedlnosti předložilo prezidentu republiky znovu podklady k rozhodnutí o nové žádosti a připomnělo, že předchozí žádost o milost prezident republiky dne 14. listopadu 1962 zamítl.

K žádosti o milost se vyjadřovaly různé orgány státu. Náčelník oddělení Veřejné bezpečnosti (VB) v Ústí nad Orlicí sdělil, že Antonín Zgarbík je orgánům VB v okrese málo známý, přesto milost nedoporučil: *Po přerušení trestu bydlí u své sestry v Popicích. Za krátkou dobu pobytu nebylo na Zgarbíka nic závadného zjištěno. Je velmi nábožensky založen a pravidelně chodí do kostela. I když je nyní na svobodě, jedná se o velmi nebezpečného člověka, který má zastaralé názory na život a je stále zarytým nepřitelem dnešního zřízení. Před orgánem VB se při řeči vyjádřil, že dobré vzpomínky na vězení nemá, že do vězení šel zdravý a že byl propuštěn úplně nemocný.*¹⁴¹

Náčelník okresního oddělení MV odd. VB v Ústí nad Orlicí také nedoporučil udělení milosti, neboť Zgarbík byl podle jeho názoru organizátorem a iniciátorem protistátní skupiny.

Z vyjádření náčelníka ÚNZ MV v Mírově vyplývá, že značnou část pobytu ve věznici byl Antonín Zgarbík pro špatný zdravotní stav neschopný práce a od 24. ledna 1962 až do přerušení trestu v srpnu 1963 zůstával prakticky stále ve stavu nemocných. Komise útvaru ÚNZ MV v Mírově dospěla k závěru, že výkon trestu plnil u něho pře-

138 PAVLÍK, Jan: *Budou vás vydávat soudům*, s. 119.

139 Tamtéž, s. 120.

140 ABS, f. OV-V, vyšetřovací spis a. č. V-1434 Ostrava, Antonín Zgarbík a spol., s. 167. Srov. AKPR, sign. 0204/64 – Antonín Zgarbík, Informace k žádosti o milost pro Antonína Zgarbíka, s. 2.

141 Tamtéž, s. 5–6.

Stanislava Vodičková

výchovný účel jen částečně. K žádosti o milost se náčelník nevyjádřil.¹⁴² K hodnocení obžalovaného byla připojena lékařská zpráva vězeňského doktora, z níž Ministerstvo spravedlnosti zjistilo, že *Zgarbík skutečně trpí těžkou nevyléčitelnou chorobou, která je v případě záchvatu životu nebezpečná. [...] Zgarbík prodělal v důsledku této choroby velmi těžké stavy, které byly zvládnuty bezprostřední pomocí.*¹⁴³

Na základě těchto posudků Ministerstvo spravedlnosti 22. ledna 1964 doporučilo prezidentu republiky neudělit odsouzenému milost. Prezident žádost o milost zamítl 1. června 1964, jeho kancelář však doporučila žadatelce obrátit se na soud a požádat o prodloužení přerušení výkonu trestu, případně o možnost upuštění od výkonu zbytku trestu odnětí svobody podle § 327 odst. 2 tr. ř.

Božena Adamčíková požádala v zákonné lhůtě o prodloužení přerušení výkonu trestu z důvodu bratrova špatného zdravotního stavu. Krajský soud v Ostravě si vyžádal znalecký posudek od okresního internisty MUDr. Rudolfa Grossmana z Břeclavi. Ten v lékařské zprávě popsal: *A. Zgarbík trpí průduškovým astmatem s občasným nakupe- ním astmatických záchvatů při zhoršení stávajícího chronického kataru průdušek. V důsledku toho se u něj pomalu rozvíjí rozedma plicní, která je charakterizována jako subjektivní dušnost a podepřena nálezem rentgenologickým a funkčním vyšetřením plicním, které vykazují decho- vou nedostatečnost středního stupně. Ke klinickému obrazu přistupuje vyvíjející se plicní srdce. Jde o chorobu nevyléčitelnou, mající progresivní charakter, avšak tato choroba t. č. bezprostřed- ně život neohrožuje.*¹⁴⁴

Na základě tohoto posudku předseda senátu JUDr. Václav Knýbel dne 25. srpna 1964 rozhodl o nástupu P. Zgarbíka k výkonu trestu. Božena Adamčíková se proti rozhodnutí odvolala k Nejvyššímu soudu, kterému v Praze předsedal JUDr. Július Lehotský. Ten s odvoláním na lékařský posudek dne 30. září 1964 potvrdil rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě a další přerušení výkonu trestu zamítl.

O svém příjezdu na Mírov P. Zgarbík píše v dopise sestře: *Velmi se divím, že se vracím, ale to víte, já mám rád ve všem pořádek a čestnou hru. Nakonec mne přijali a šel jsem rovnou do nemocnice. Tam jsem pobyl týden, a jak jsem Vám psal, opět jsem balil a jel jsem známou cestou na známé místo – Valdice. Bydlení mám velmi hezké, denně chodím do zahrádky s hezkými cestičkami, rozkvetlými slunečnicemi, chryzantémami, a kdo ví, jak se to všechno jmenuje; práci mám přiměřenou svým zdravotním možnostem, s nemocí to celkem ujde a duševně jsem klidný a dobré myslí. Slovem, daří se mi dobře, nemějte o mne žádné obavy.*¹⁴⁵

S příchodem sychravých podzimních dnů se jeho zdravotní stav začal opět zhoršovat. Koncem listopadu píše: *Krev nekašlu jako loni doma, ba musím říci, že je to hodně lepší, ale zkusím dost, zvláště teď při tom deštivém, mlhavém počasí. Drží mne jen prášky a foukací ,mašinka'*^{146 147}

Poslední dopis přišel rodině o Vánocích 1964. V něm o nemoci takřka nepíše, jen v souvislosti s vánočními svátky dodává: *Nechci, abyste nade mnou truchlili nebo mne*

142 Tamtéž, s. 6.

143 Tamtéž, s. 8.

144 PAVLÍK, Jan: *Budou vás vydávat soudům*, s. 120.

145 Tamtéž, s. 121.

146 Kapesní inhalátor s obsahem Euspiranu (předchůdce dnešních inhalátorů).

147 PAVLÍK, Jan: *Budou vás vydávat soudům*, s. 121.

Papežovi špioni

*litovali, to by, myslím, nebylo správné. Ostatně, já jsem opravdu dobré mysli a ty dni, kdy jsem tu byl zamračen, byste mohli na prstech spočítat. Že bych ty Vánoce raději prožil mezi vámi, to je samozřejmé, ale člověk musí být rozumný a přát si jen to, co je možné.*¹⁴⁸

Po prohlídce mrtvého vězně Antonína Zgarbíka konstatoval patolog MUDr. Ivan Andrlický datum úmrtí 22. ledna 1965 ve dvě hodiny ranní v nemocničním útvaru Nápravného zařízení Ministerstva vnitra ve Valdicích.

Nenávist až za hrob

Rodina dostala vyznění o úmrtí bratra a povolení k převozu pozůstatků. P. Antonín Zgarbík SJ chtěl spočinout v řádovém hrobě na Velehradě. Jeho sestra se pokusila splnit mu poslední přání, to však netušila, že bratr je pro režim nebezpečný i po své smrti. *Pohřeb byl stanoven na 26. ledna 1965. Bylo natištěno parte s tímto datem pohřbu a také vyšlo oznámení v Lidové demokracii. Ten den přijelo množství lidí na Velehrad – řada kněží a hlavně spolubratří z Továřství ze všech konců Čech a Moravy. Pohřeb se nekonal, protože nepřijela rakev z pozůstatky O. [otce – pozn. aut.] Antonína. Hrob na Velehradě bylo nařízeno zaházet a pohřeb byl určen do Jankovic, až přijede rakev.*¹⁴⁹

V noci z 28. na 29. ledna 1965 byla teprve rakev se zesnulým převezena z Valdic do Jankovic. Ráno 29. ledna se příbuzní od pracovníků železnice neoficiálně dověděli, že rakev je ve vagonu ve Starém Městě a bude převezena autem během dopoledne do Jankovic. Později jim úřady oznámily, že pohřeb byl stanoven na půl jedenáctou dopoledne. *Byl povolen pouze jeden kněz, bez pluvíálu, jen se stólou, bez ministrantů, bez svícené vody, kadidla a svíček, bez kapely, bez zpěvu žalmů, bez kříže v čele průvodu.*¹⁵⁰

Příbuzní okamžitě rozeslali zprávy na okolní fary a spolubratřím. Včas se informaci dověděli také místní lidé, takže nakonec hodně věřících a několik kněží a spolubratřím doprovázelo zesnulého na místní hřbitov. *Ač byl pátek, pracovní den, shromáždilo se přes tisíc mužů, nepočítaje ženy a děti. Sotva se hnul průvod od kostela ke hřbitovu, celý zástup spontánně, nikým to nebylo organizováno a domlouváno, zanotoval Bože, chválíme Tebe a během čtyř slok zpěv sílil a sílil, že to bylo slyšet, jak dosvědčovali místní, až na Velehrad.*¹⁵¹

P. Antonín Zgarbík SJ byl nakonec pochován v hrobě spolu s jankovickým farářem P. Cyrilem Baťou, jeho velkým dobrodincem.

Rekapitulace střetu jezuitů s komunistickým režimem

V české provincii bylo v období komunistického režimu odsouzeno 74 jezuitů k úhrnné délce trestu 485 let odnětí svobody. Nejčastějšími důvody uvěznění byly podle dobové klasifikace trestné činy: velezrada, špionáž, ohrožení státního tajemství, podvracení republiky, pobuňování, šíření poplašné zprávy, neoznámení trestného

148 Tamtéž, s. 122.

149 P. Antonín Zgarbík. Dostupné z <http://www.jesuit.cz/vzpominka.php?id=89>

150 Bílý mučedník. Imaginární interview s P. Antonínem Zgarbíkem SJ. Dostupné z <http://claritatis.cz/prapanostro.pd/f/bily-mucednik-imaginarni-interviev-s-p-antoninem-zgarbikem-sj/3799?PHPSESSID=308a5ffe78cfbde4b05e42a9cc8047> (citováno k 10. 5. 2011).

151 Tamtéž.

Stanislava Vodičková

činu, sdružování proti republice a maření dozoru státu nad církvemi.¹⁵² Nejdelší trest dostal provinciál řádu P. František Šilhan, odsouzený v první vlně procesů proti jezuitům v roce 1950 na pětadvacet let. Ve vězení zemřeli dva jezuité – PP. Adolf Kajpr a Antonín Zgarbík, kteří prošli věznicemi obou totalitních režimů.

V období Pražského jara začaly probíhat rehabilitace politických vězňů, jež trvaly až do nástupu normalizace. Většina odsouzených řeholníků nebo příbuzní zemřelých podali v letech 1968–1969 podněty k přezkoumání rozsudků a žádosti o rehabilitaci. Rehabilitační senáty na základě těchto řízení překlasifikovaly trestnou činnost obviněných a částečně nebo úplně zrušily jejich rozsudky. Po nástupu normalizace odvolal Nejvyšší soud v letech 1970–1971 tato nová rozhodnutí a potvrdil jako pravoplatné původní rozsudky.¹⁵³ Rehabilitace politických vězňů nastala až po pádu komunistického režimu v roce 1989, kdy byly jejich rozsudky podle zákona o soudní rehabilitaci č. 19/1990 definitivně zrušeny.

Přechodné politické uvolnění v období Pražského jara přineslo také naději pro obnovení řádového života. Řeholníci a řeholnice se sdružili v Sekretariát řeholních společenství (Sekretariát ŘS), který zastupoval jejich právo na řeholní život. Podali návrh na obnovu činnosti řádů na Generální prokuraturu v Praze, která vydala 29. listopadu 1968 rozhodnutí o jejich právní subjektivitě: *Řády a kongregace, které existovaly před vydáním zákona 218/1949 Sb. O hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, nebyly zrušeny ani tímto, ani jiným zákonem, existují právně dále a není překážky, aby v mezích platného právního řádu řádový život obnovily a v něm pokračovaly.*¹⁵⁴ Všechny naděje však záhy ukončila nastupující normalizace a řeholní život zamířil znovu do ilegality. Na obnovení řeholního života musely řády u nás počkat až do zániku vlády komunistů v roce 1989.

152 Viz VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*, s. 435–441.

153 Viz KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Mladá fronta, Praha 1993, s. 384–385.

154 PAVLÍK, Jan: *Budou vás vydávat soudům*, s. 172.